

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Rūta Janulienė

Edukologijos magistrantūros studentė

**RIZIKOS GRUPĖS VAIKŲ SOCIALINĖS KOMPETENCIJOS RAIŠKOS
EDUKACINIS TYRIMAS**

Magistro darbas

Mokslinis vadovas (ė)
doc. dr. Daiva Malinauskienė

Šiauliai, 2008

Darbas originalus Rūta Janulienė

TURINYS

SANTRAUKA	3
ĮVADAS	5
1.RIZIKOS GRUPĖS VAIKŲ SOCIALINĖS KOMPETENCIJOS RAIŠKOS TEORINĖS PRIELAIDOS	10
1.1. Rizikos grupės vaikų apibrėžtis ir charakteristikos.....	10
1.2.Deviantinis elgesys kaip rizikos grupės vaikų elgesio forma.....	14
1.3.Veiksniai, įtakojantys rizikos grupės vaikų deviantinį elgesį.....	16
1.4. Rizikos grupės vaikų socialinės kompetencijos samprata ir ypatumai.....	19
1.5. Vaikų socialinių įgūdžių kaip socialinės kompetencijos raiškos ugdymo(si) svarba...21	
1.6. Vaiko teisės ir socialinę apsaugą reglamentuojantys dokumentai kaip rizikos grupės vaikų saugos svertai.....	24
2. RIZIKOS GRUPĖS VAIKŲ SOCIALINĖS KOMPETENCIJOS RAIŠKOS EDUKACINIS TYRIMAS	30
2.1. Tyrimo metodika ir imties charakteristika.....	30
2.2. Rizikos grupės vaikų demografinė ir kriminogeninė situacija Šiaulių mieste.....	32
2.3. Specialistų kaip ekspertų nuomonių į rizikos grupės vaikų socialinių kompetencijų raišką analizė.....	35
2.4. Rizikos grupės vaikų požiūrių į jų socialinių kompetencijų raišką analizė.....	44
IŠVADOS.....	51
REKOMENDACIJOS.....	53
LITERATŪRA.....	56
PRIEDAI.....	59

SANTRAUKA

Magistro darbo tema – “RIZIKOS GRUPĖS VAIKŲ SOCIALINĖS KOMPETENCIJOS RAIŠKOS EDUKACINIS TYRIMAS”. Darbo autorė: Šiaulių universiteto, Edukologijos katedros magistrantūros studentė Rūta Janulienė.

Lietuvoje nuolat keičiasi kultūrinis, socialinis ir politinis gyvenimas. Tai paliečia iš esmės kiekvieną šeimą, joje augančius vaikus. Rizikos grupės vaikai dažniausiai stokoja socialinių gyvenimo įgūdžių. To pasekoje jie nesugeba valdyti socialinių situacijų, efektyviai spręsti gyvenimiškas problemas, sėkmingai adaptuotis naujoje besikeičiančioje aplinkoje, atitinkamai veikti tą aplinką. Netinkamas, deviantinis vaikų elgesys yra viena iš pagrindinių šiuolaikinių socialinių – pedagoginių problemų. Todėl būtina iškelti rizikos grupės vaikų socialinių įgūdžių ugdymo svarbą, kaip svarbią asmens socialinės integracijos į visuomenę sąlygą. Lietuvoje ši problema mažai tyrinėjama, o tai ypač svarbu rizikos grupės vaikams, kurie patiria nuolatinę riziką tapti nepilnaverčiu visuomenės nariu. Šios situacijos svarba ir pakankamai mažas jos ištirtumo laipsnis, įgalina atlikti tyrimus, kurie padėtų nustatyti rizikos grupės vaikų socialinių įgūdžių būklę.

Tyrimo objektas - rizikos grupės vaikų socialinė kompetencija.

Tyrimo tikslas – atskleisti rizikos grupės vaikų socialinės kompetencijos raiškos ypatumus.

Tyrimo uždaviniai: išanalizuoti mokslinę literatūrą nagrinėjamu klausimu; aptarti rizikos grupės vaikų demografinę ir kriminogeninę situaciją Šiaulių mieste; išsiaiškinti rizikos grupės vaikų požiūrį į jų socialinę kompetenciją; išsiaiškinti specialistų kaip ekspertų nuomonę apie rizikos grupės vaikų socialinę kompetenciją; pateikti išvadas ir rekomendacijas.

Hipotezė – vertinant rizikos grupės vaikų faktinę ir prognozuojamą socialinę kompetenciją, tikėtina, jog ryškės dvi priešingos nuomonės: specialistų kaip ekspertų, kurie adekvačiai vertina rizikos grupės vaikų turimą socialinę kompetenciją ir rizikos grupės vaikų, kurie turimus socialinius įgūdžius (socialinę kompetenciją) linę ženkliai pervertinti.

Tyrimo metodologija ir metodai: Tyrimas remiasi šiuolaikinės humanizmo teorijos idėjomis, kurios centre yra žmogus ir jo santykiai su socialine aplinka. Panaudoti šie **tyrimų metodai:** mokslinės literatūros analizė, ekspertų apklausa, vaikų anketinė apklausa, statistinė analizė.

Tyrimo bazė ir imtis. Tyrime dalyvavo 50 rizikos grupės vaikų ir 110 specialistų iš visos Lietuvos, dirbančių su rizikos grupės vaikais.

Atliktas tyrimas yra ne tik naujas, bet ir reikšmingas teoriniu ir praktiniu požiūriu. Tyrimo rezultatai ir išvados gali būti naudingi tėvams, vaiko teisių apsaugos skyriaus (tarnybos) specialistams, socialiniams darbuotojams, pedagogams ir kt.

Tyrimas patvirtino darbo pradžioje keltą hipotezę. Specialistai rizikos grupės vaikus vertina kaip savimi pasitikinčius bei patenkintus savimi, ir nenuvertinančius bei nekreipiančius dėmesį į patirtas nesėkmes, nors ir suvokiančius savo elgesio gerąsias ir blogąsias savybes. Dažnas rizikos grupės vaikas sprendimus daro savyje, nepasitardamas su suaugusiais ar bendraamžiais bei sunkumus stengiasi įveikti be kitų pagalbos. Specialistai teigia, jog tokiems vaikams yra mažiau svarbus kitų žmonių vertinimas.

SUMMARY

The subject of the master's thesis is 'EDUCATIVE RESEARCH OF SOCIAL COMPETENCES EXPRESSION IN CHILDREN OF RISK GROUP'. The author of the thesis: Rūta Janulienė, a master student at the Department of Educology of Šiauliai University.

The life in Lithuania is undergoing continual cultural, social and political changes. Actually, their effects are felt by every family and children growing in the family. Children of the risk group usually lack skills of social life. Consequently, are unable to manage social situations, to seek effective solutions to life problems, to specialize successfully in a new changing environment and to make an adequate effect on the given environment. Inadequate deviant behaviour of such children contemporary presents one of major social-pedagogical issues. Therefore social skills training of children of the risk group should necessarily be emphasized as a significant condition for the individual's social integration in the society. The present issue is given little consideration in Lithuania which has a negative implication for children of the risk group who are constantly facing the risk of becoming an inferior member of society. The importance of the situation in question and a comparatively small extent of its research enable the performance of a number of studies that would assist in establishing the state of social competences of children of the risk group.

The object of the study: The social competence of children of the risk group.

The aim of the study: To reveal the expressional peculiarities of the social competence of children of the risk group.

The goals of the study: 1) to analyse scientific literature on the subject in question; 2) to discuss demographical and criminogenic situation of children of the risk group in Šiauliai; 3) to find out the attitude of children of the risk group towards their social competence; 4) to clarify the view of specialists as experts on the social competence of children of the risk group; 5) to provide conclusions and recommendations.

Hypothesis: While assessing the actual and the predictable social competence of children of the risk group, the clash of two kinds of opinions is likely to emerge: that of specialists as experts who adequately assess the social competence available to children of the risk group and that of children of the risk group who tend to significantly overestimate their available social skills (social competence).

The technique and methods of the study: The study is based on contemporary ideas of a humanistic theory which focus on the individual and his/her relations with the social environment. The following methods of research have been employed herein: the analysis of scientific literature, a questionnaire survey of children and a statistical analysis.

The base and the sample of the study: The study sample involved 50 children of the risk group and 110 specialists from all over Lithuania who work with children of the risk group.

The accomplished study is significant both, in its innovation and in terms of theory and practice. The results and findings of the study may be helpful to parents, the specialists of the Children's Rights Protection Office, social workers, educators, etc.

The study confirmed the hypothesis brought forward at the beginning of the study. Specialists judge on children of the risk group as being self-confident, self-satisfied, blind to and ignorant of the consequences incurred by them despite being aware of good and bad qualities of their behaviour. A frequent child of the risk group makes decisions on his own, without discussing them with adults or contemporaries, as well as makes attempts to cope with difficulties without appealing for help. According to specialists, such children are less regardful of other people's evaluations.

IVADAS

Temos aktualumas. Lietuvoje nuolat keičiasi kultūrinis, socialinis ir politinis gyvenimas. Visuomenėje vykstantys socialinių struktūrų pokyčiai paaštrino daugelį socialinių, psichologinių ir ekonominių problemų. Tai palietė iš esmės kiekvieną šeimą, joje augančius vaikus.

Jauno žmogaus socializacija, vykstanti šeimoje, mokykloje bei aplinkoje, kurioje jis praleidžia nemažai laiko, įtakoja jo elgesį bei vertybines orientacijas. Sėkmingos socializacijos metu įgyjama socialinė kompetencija sudaro galimybes individui efektyviai veikti socialinėje erdvėje, o socialinės kompetencijos trūkumas šį funkcionavimą apsunkina.

Lietuvos švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose, pedagoginėje, psichologinėje literatūroje kalbama apie būtinybę ugdyti moksleivių socialinius gebėjimus bei socialinę kompetenciją. Nors šiais klausimais labai daug diskutuojama, tačiau vaikų socialinės kompetencijos mokslinių tyrimų dar nėra daug atlikta. Ypač trūksta tokių tyrimų, kai nagrinėjama rizikos grupės vaikų socialinės kompetencijos raida ugdymo procese. Yra atlikta daugelį tyrimų, parašytas nė vienas leidinys, liečiantis rizikos grupės vaikus, jų ypatumus, ugdymo galimybes ir kita, bet deja šalyje vis dar daugėja tokių vaikų skaičius, kurie nesugeba tapti pilnaverčiais visuomenės nariais.

Ugdymo praktikoje pastebėta, jog nemaža dalis rizikos grupės vaikų išauga nedarniose, rizikos grupei priklausančiose šeimose. Netinkamas tokios šeimos mikroklimatas formuoja asmenybę, kuri nesugeba ir ateityje nesugebės tinkamai socializuotis. Daugeliui vaikų mokykla ar kita ugdymo institucija, klasės kolektyvas, globos namai yra svarbiausia jų pirminė bendruomenė, kurioje vyksta vaikų socializacijos, ugdymo(-si) procesai. Todėl šiuolaikinėje mokykloje ypač svarbu, kad ji padėtų moksleiviams įgyti atsparumą neigiamiems išorinės aplinkos poveikiams, suformuoti tvirtą neigiamą požiūrį į žalingus, sveikatai kenksmingus įpročius, netinkamą, visuomenei nepriimtina, elgesį, ugdytų socialinę kompetenciją.

Problema. Rizikos grupės vaikai dažniausiai stokoja socialinių - gyvenimo įgūdžių. To pasekoje jie nesugeba valdyti socialinių situacijų, efektyviai spręsti gyvenimiškas problemas, sėkmingai adaptuotis naujoje besikeičiančioje aplinkoje, atitinkamai veikti tą aplinką. Netinkamas, deviantinis vaikų elgesys yra viena iš pagrindinių šiuolaikinių socialinių – pedagoginių problemų. Todėl būtina iškelti rizikos grupės vaikų socialinių įgūdžių ugdymo svarbą, kaip svarbią asmens socialinės integracijos į visuomenę sąlygą. Nes nuo to, kaip sėkmingai bus ugdomi socialiniai įgūdžiai pradiniam ugdymo etape, priklausys, kaip klostysis tolesnis vaiko gyvenimas. Šiame darbe, remiantis tyrimų duomenimis bus analizuojama rizikos grupės vaikų socialinė kompetencija. Siekiant, kad gauti rezultatai būtų kuo tikslesni, bus apklausiami įvairių sričių specialistai, dirbantys su rizikos grupės vaikais bei vaikai, priskiriami rizikos grupei. Vėliau palyginami gauti rezultatai: su ekspertų vertinimu bei pačių vaikų nuomonė, kurie priklauso rizikos grupei.

Mokslinių tyrimų analizė rodo, kad rizikos grupės vaikų socialinės kompetencijos įgūdžių ugdymuisi įstaigose kol kas nėra skiriama pakankamai dėmesio. Be to, Lietuvoje ši problema mažai tyrinėjama, o tai ypač svarbu rizikos grupės vaikams, kurie patiria nuolatinę riziką tapti nepilnaverčiu visuomenės nariu. Šios situacijos svarba ir pakankamai mažas jos ištirtumo laipsnis, įgalina atlikti tyrimus, kurie padėtų nustatyti rizikos grupės vaikų socialinių įgūdžių būklę.

Tyrimo teorinis pagrindas. Psichologijos bei edukologijos moksliniuose darbuose socialinių įgūdžių problema dažniausiai nagrinėjama asmens veiklos ir santykių fone. Daugelis tyrinėtojų (K.H.Rubin, L.Rose-Krasnor, 1992; R.Lekavičienė, 2000 ir kt.) socialinius įgūdžius apibrėžia kaip asmens gebėjimą efektyviai funkcionuoti įvairiose veiklos lygiuose bei socialinėse sąveikose, kai efektyvumas pripažįstamas ne tik paties individo, bet ir kitų individų. Šitaip pabrėžiamas asmens santykių dvipusiškumas, apimantis asmeninį ir socialinį kontekstą. Todėl mokslinėje literatūroje socialiniai įgūdžiai dažniausiai siejami kaip asmens santykiais su savimi bei kitais žmonėmis. Vadinasi nustatant rizikos grupės asmenų socialinių įgūdžių turinį, išeities tašku galima laikyti šias santykių sritis, leidžiančias išskirti intrapersonalinius (arba santykį su savimi) ir interpersonalinius (santykį su kitais) įgūdžius. Be to, intrapersonalinių įgūdžių grupėje paprastai išskiriami du tarpusavio santykių aspektai – tai žmonių betarpiškų ryšių aspektas, siejamas su tarpusavio santykius reguliuojančiais bendravimo įgūdžiais bei santykiais su kitais, siekiant bendro tikslo, veikiant ar dirbant kartu. Todėl pagrįstai kai kurie tyrinėtojai (W.M. Bukowski, Rubin K.H., Parker J.G, 2001; S.M.Kolb; C.Hanley-Maxwell, 2003 ir kt.) pastarąjį aspektą sieja su veiklos ir bendradarbiavimo įgūdžiais.

Tyrimo objektu buvo pasirinkta rizikos grupės vaikų socialinė kompetencija.

Hipotezė – vertinant rizikos grupės vaikų faktinę ir prognozuojamą socialinę kompetenciją, tikėtina, jog ryškės dvi priešingos nuomonės: specialistų kaip ekspertų, kurie adekvačiai vertina rizikos grupės vaikų turimą socialinę kompetenciją ir rizikos grupės vaikų, kurie turimus socialinius įgūdžius (socialinę kompetenciją) linkę ženkliai pervertinti.

Tyrimo tikslas – atskleisti rizikos grupės vaikų socialinės kompetencijos raiškos ypatumus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti pedagoginę, psichologinę, sociologinę ir metodinę literatūrą nagrinėjamu klausimu.
2. Aptarti rizikos grupės vaikų demografinę ir kriminogeninę situaciją Šiaulių mieste.
3. Išsiaiškinti rizikos grupės vaikų požiūrį į jų socialinę kompetenciją.
4. Išsiaiškinti specialistų kaip ekspertų nuomonę apie rizikos grupės vaikų socialinę kompetenciją;
5. Pateikti išvadas ir rekomendacijas.

Tyrimo metodologija ir metodai: Tyrimas remiasi šiuolaikinės humanizmo teorijos idėjomis, kurios centre yra žmogus ir jo santykiai su socialine aplinka, kurias būtina analizuoti aptariant ir sprendžiant deviantinio elgesio asmenų klausimus. Panaudoti šie **tyrimų metodai:**

- mokslinės literatūros analizė;
- ekspertų apklausa, vaikų anketinė apklausa;
- statistinė analizė: skaičiuoti kiekvienos gradacijos absoliutieji bei santykiniai dažniai;
- atlikta faktorinė ir koreliacinė analizės.

Surinktų duomenų statistinė analizė buvo atlikta naudojant SPSS (Statistical Package for Social Science) programinę įrangą. Tyrimo metu gautiems duomenims apdoroti, sisteminti ir grafiškai vaizduoti naudotos Windows Microsoft ir Windows Microsoft Exel programos.

Tyrimo bazė ir imtis. Tyrime dalyvavo 50 rizikos grupės vaikų ir 110 specialistų (vaiko teisių apsaugos skyriaus (tarnybos) specialistai, nepilnamečių reikalų inspektoriai, socialiniai pedagogai ir kt.) iš visos Lietuvos, dirbančių su rizikos grupės vaikais, kurie buvo įvardinti kaip ekspertai, nes jie pažįsta šiuos vaikus ir žino jų galimybes.

Tyrimo etapai. Tyrimas buvo organizuotas trimis etapais:

Pirmame etape (2006-2007 m.) buvo analizuojama pedagoginė, psichologinė, sociologinė, metodinė literatūra, interneto duomenų bazės. Mokslinės literatūros studijos ir analizė leido tiksliau suformuluoti tyrimo problemą, išsikelti hipotezę, tikslą, uždavinius bei sukurti tyrimo instrumentą.

Antrajame etape (2007m.) buvo kuriama diagnostinio tyrimo metodika, atliktas žvalgomasis tyrimas, kurio metu patikrintas atskirų metodų patikimumas ir suprantamumas vaikams bei ekspertams. Tikslinamas tyrimo instrumentas. 2007 m. lapkričio – gruodžio mėn. atliktas diagnostinis tyrimas, kurio tikslas - atskleisti rizikos grupės vaikų socialinės kompetencijos raiškos ypatumus.

Trečiajame etape (2008 m.) buvo atlikta tyrimo duomenų statistinė analizė. Remiantis gautais rezultatais tikrinta hipotezė, suformuluotos išvados ir rekomendacijos pedagogams, socialiniams darbuotojams bei kitiems specialistams, dirbantiems su rizikos grupės vaikais, kaip ugdyti rizikos grupės vaikų socialinę kompetenciją.

Tyrimo naujumas ir reikšmingumas. Lietuvoje atliktų tyrimų, susijusių su rizikos grupės vaikų socialinės kompetencijos įgūdžių ugdymu(si), apžvalga atskleidė, kad ši kompetencija yra beveik netyrinėta. Todėl atliktas tyrimas yra ne tik naujas, bet ir reikšmingas teoriniu požiūriu. Taip pat tyrimo rezultatai, išvados ir rekomendacijos gali būti praktiškai naudingos ugdytojams (tėvams, vaiko teisių apsaugos skyriaus (tarnybos) specialistams, socialiniams darbuotojams, pedagogams ir kt.), kurie nori ir gali padėti vaikams pagerinti turimus socialinius įgūdžius ir ugdyti tinkamą socialinę kompetenciją.

Darbo struktūra. Magistro darbu sudaro įvadas, 2 skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, 2 priedai. Darbe pateikta 11 lentelių, 15 paveikslų.

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Vaikas – tai asmuo iki 18 metų (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1999, 1 straipsnis).

Rizikos grupės vaikai – tai beglobiai (gatvės) vaikai, gyvenantys asocialiose, nedarniose arba nepilnose šeimose, kurie nuolatos patiria psichologinę, fizinę arba seksualinę prievartą, taip pat agresyvūs ir bendraamžių atstumti vaikai, bei vaikai, kurie jau yra padarę smulkių prasižengimų arba nusikaltimų (S.Ignatavičienė, R.Žukauskienė, 1999, 13).

Socialinės rizikos grupės šeima – šeima, kurioje vyrauja krizė dėl to, kad vienas ar keli šeimos nariai piktnaudžiauja psichoaktyviomis medžiagomis; yra priklausomi nuo azartinių lošimų; neprižiūri savo vaikų, leidžia jiems valkatauti, elgetauti; dėl turimos negalios, skurdo, socialinių įgūdžių stokos negali ar nemoka prižiūrėti vaikų; naudoja psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą; gaunamą valstybės paramą naudoja ne šeimos interesams (Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pranešimas apie Lietuvos socialinės apsaugos sistemą, 2003, 50-56).

Socialiniai įgūdžiai – tai automatizuotas būdas adaptyviai ir adekvačiai elgtis, kai elgesio efektyvumą pripažįsta ne tik pats, bet ir kiti individai.

Socialinė kompetencija – tai žmogaus socialiniai, emociniai ir pažintiniai įgūdžiai ir gebėjimai, kurie būtini norint susidoroti su pareigomis, būdingomis konkrečiam jo gyvenimo etapui (E.Ilgivienė, 2004).

Ugdymas – socialinis reiškinys, asmenybę kuriantis žmonių bendravimas sąveikaujant su aplinka bei žmonijos kultūros vertybėmis (B.Bitinas, 1996).

Ugdymas – ilgalaikis asmenybės kūrybos ir savikūros vyksmas, žmogaus pilnutinio gyvenimo kūryba jo paties jėgomis, aprūpinant saviraiškos priemonėmis. Ugdymas yra žmogų tobulinantis bendravimas su žmonių, kultūros ir gamtos aplinka (Jovaiša, 2001).

Šeima – tai pirmoji socialinė institucija, kurioje vaikas susiduria su tam tikra konkrečios visuomenės socialine programa. Šeimoje vaikas išmoksta elgesio modelių, įgyja būtinų socialinių įgūdžių.

Kompetencija - tai mokėjimas atlikti tam tikrą veiklą, remiantis įgytų žinių, gebėjimų, vertybinių nuostatų visuma (LR švietimo įstatymas, 2003).

Kompetencija – tai integralus žmogaus vertybinių nuostatų, gebėjimų bei žinių ir supratimo junginys. Kiekviena kompetencija turi būti ugdoma per visus mokomuosius dalykus, suprantama, per vienus daugiau, per kitus mažiau, priklausomai nuo dalyko ar ugdymo srities specifikos, problematikos, konkrečios temos, užduoties pobūdžio ir t. t. (V.Jonynienė, 2003).

Delinkventai – tai padidintos rizikos vaikų ir paauglių grupė, kurių atžvilgiu taikomos visuomeninio poveikio priemonės (G.Valickas, 1997, 13).

1. RIZIKOS GRUPĖS VAIKŲ SOCIALINĖS KOMPETENCIJOS RAIŠKOS TEORINĖS PRIELAIIDOS

1.1. Rizikos grupės vaikų apibrėžtis ir charakteristikos

S. Ignatavičienė ir R. Žukauskienė (1999, 13) rizikos grupės vaikams priskiria „beglobius (gatvės) vaikus, asocialiose, nedarniose arba nepilnose šeimose gyvenančius vaikus, kurie nuolatos patiria psichologinę, fizinę arba seksualinę prievartą, taip pat agresyvius ir bendraamžių atstumtus vaikus bei vaikus, kurie jau yra padarę smulkių prasižengimų arba nusikaltimų“. „Socialinio darbo pradžiamokslis“ (2005, 11) socialinės rizikos vaiką įvardija kaip „asmenį iki 18 metų, turintį emocinių, elgesio sutrikimų ir nelankantį mokyklos arba turintį elgesio problemų mokykloje arba/ir paliktą be nuolatinės suaugusiųjų priežiūros, valkataujantį, elgetaujantį, arba/ir patyrusį psichologinę, fizinę, seksualinę prievartą, smurtą, arba/ir piktnaudžiaujantį psichoaktyviomis medžiagomis (alkoholiu, narkotikais, narkotinėmis medžiagomis ir kt.), arba/ir priklausomą nuo azartinių lošimų, arba/ir įsitraukusį, linkusį įsitraukti ar įtrauktą į nusikalstamą veiklą“. Nepilnamečių reikalų veiklos instrukcijoje (2001) rizikos grupės vaikai – „vaikai, dėl įvairių priežasčių pažeidžiantys įstatymus, valkataujantys, elgetaujantys, nelankantys mokyklos, patyrę fizinį ar psichinį smurtą, turintys pedagoginių ar psichologinių problemų, gyvenantys ypač sunkiomis materialinėmis sąlygomis“. Aptariant rizikos grupės vaikų sąvokos apibrėžtį skirtinga literatūra (priklausomai ar tai būtų švietimo, ar socialinių, ar teisinių struktūrų įtakoje) pristato įvairias rizikos grupės vaikų charakteristikas.

Vaikai priklausantys rizikos grupei turi ne tik skirtumų, bet ir begalės panašumų. Vieni iš jų, kaip teigia aukščiau pateikti apibūdinimai, yra išlūš, akiplėšiški, mėgsta būti dėmesio centre, kiti - užsidarę, vengia viešumos, iš pažiūros kuklūs ir drovūs, treči – nuolat paniurę, pikti, įsitempę ir t.t. Dauguma asocialių vaikų problemų yra susiję su jų nederamu elgesiu ir visuomeninių taisyklių nesilaikymu.

Ugdymo praktikoje, kaip teigia L.Rupšienė (2000), jog nemaža dalis „problemiškų“ vaikų išauga šeimose, kurių mikroklimatą galima apibūdinti kaip blogą (tokios šeimos dar vadinamos Lietuvoje nedarniomis). O prastas šeimos mikroklimatas vaikus nuteikia prieš suaugusius, skatina nepagarbą žmonėms, nedrausmingumą, nenorą mokytis, formuoja liguistai uždara ir negebančią bendrauti asmenybę.

Tarptautiniam projekte “Rizikos grupės vaikai šiandien” (2000) yra išskirta keletas socialinių šeimos gyvenimo aplinkybių, nuo kurių priklauso, ar vaikas taps rizikos grupės vaiku:

1. Girtaujantys tėvai, kurie nesugeba pasirūpinti savo vaikais.

2. Šeimos, kurios neturi pastovaus pragyvenimo šaltinio: nedarbas, netinkamos gyvenimo sąlygos, maisto ir kitų būtiniausių daiktų stoka, nuolatinis skurdas.
3. Vienišos motinos šeima.
4. Vienišo tėvo šeima.
5. Netikęs tėvų pavyzdys vaikams.
6. Nepakankamas dėmesys vaikui.

S. Ignatavičienė ir R. Žukauskienė (1999), besiremiančios savo darbo praktika, išskiria šiuos rizikos grupės vaikams būdingus bruožus:

1. Šie vaikai dažniausiai būna nedrausmingi, nemandagūs, įžūlūs su suaugusiais, nes namuose nėra išmokę deramai elgtis.

2. Vaikams būdingas nepasitikėjimas savimi, dėlto jie labai greitai išsižeidžia, reaguoja į kiekvieną suaugusiųjų (tėvų, mokytojų) ar bendraamžių pastabą keiksmažodžiais, muštynėmis, įvairiais užgauliojimais arba tiesiog pabėgimu iš klasės.

3. Šie vaikai dažnai jaučia baimę, nerimą, yra nervingi. Tai verčia juos ieškoti stiprių draugų, lyderių, kurie gali juos apginti nuo įvairių pavojų.

4. Vaikų kalba dažniausiai primityvi, žodynas skurdus, kalboje jie vartoja daug keiksmažodžių, dažnai grasina savo bendraamžiams, erzina ir pravardžiuoja vieni kitus.

5. Šie vaikai turi įvairių mokymosi sunkumų, sunkiai sukaupia dėmesį, nesugeba ilgą laiką intensyviai dirbti, greitai pavargsta ir išsenka, todėl susiformuoja neigiama mokymosi motyvacija, jie praleidinėja pamokas arba visai nustoja lankyti mokyklą.

6. Šie vaikai linkę meluoti, apgaudinėti, dažnai išsigalvoja nebūtų dalykų, kad išsisuktų nuo bausmės arba sukeltų gailestį ir užuojautą, gautų vienokios ar kitokios naudos. Jie gali meluoti, norėdami nuslėpti šeimos problemas, pateisinti netikusį savo tėvų elgesį, norėdami patys išsisukti nuo bausmės ir pan.

7. Jie gana gerai orientuojasi įvairiose socialinėse situacijose, yra apskrūs, aktyvūs, sugeba numatyti, kaip galima sukelti suaugusiųjų gailestį ir užuojautą, išprašyti pinigų ar gauti kitokios naudos.

8. Šiems vaikams būdingas interesų siaurumas. Pagrindinė vertybė gyvenime, jų požiūriu, yra pinigai, todėl visos jų pastangos ir mintys nukreiptos į tai, kaip ir iš kur jų gauti.

9. Jie nepasitiki suaugusiais, labai įtarūs, greitai pastebi tikrąsias suaugusiųjų nuostatas, negerbia ir niekina pedagogus, jaučiančius tik gailestį ar panieką tokiems vaikams.

10. Vaikai yra nestabilios psichikos, nesugeba valdyti savo emocijų, greitai supyksta ir dėl to gali būti labai agresyvūs, visada pasiruošę pulti arba gintis nuo užpuolėjo.

Vaikai ir paaugliai, patyrę traumuojančių išgyvenimų taip pat priklauso rizikos grupei. Skausmingi emociniai išgyvenimai, su kuriais susiduria nemaža dalis paauglių, tokie kaip brendimo krizė, tėvų skyrybos, smurtas, seksualinė skriauda, reketas ir pan., itin pažeidžia šių įgūdžių

turinčius paauglius. Nemokantiems tvarkytis su netektimi, valdyti stresą, reikia žymiai daugiau laiko atsistatymui po skausmingo patyrimo. Šie vaikai ir paaugliai dažnai nežino, kaip padėti sau patiems ir kaip, išsaugant orumą, kreiptis pagalbos į kitus asmenis, į specialistus. Jeigu rizikos grupės vaikams ir paaugliams būtina parama ir pagalba nesuteikiama, jie lengviau pasiduoda žalingai įtakai, kad kuo greičiau nuslopintų skausmingas emocijas.

Didelę dalį vaikų, priklausančių rizikos grupei, sudaro paaugliai, neturintys pakankamų socialinių ir ypač atsparumo žalingai įtakai įgūdžių. Menkus įgūdžius turintys vaikai ir paaugliai, pasak D. Selmistraitienės (1999), sunkiai išgyvena stresines situacijas, jaučiasi mažiau vertingi nei jų bendraamžiai, nemoka efektyviai bendrauti, spręsti, siekti numatytų tikslų, prisiimti atsakomybę. Šie asmenys nemoka veiksmingai pasipriešinti neigiamai aplinkinių įtakai.

Dauguma paauglių bei rizikos grupės vaikų, turinčių bendravimo sunkumų, sudėtingose situacijose yra linkę reaguoti pasyviai arba agresyviai. Pasyvūs asmenys nesugeba pasirūpinti

savimi, apginti savo nuomonės. Jausdamiesi nepakankamai vertingi, jie bijo pašaipų, todėl stengiasi „neatsilikti.“ Agresyviai reaguojantys asmenys pažeidžia tarpusavio santykius, jų elgesys yra pastangos kompensuoti nesaugumo ir nepasitikėjimo savimi jausmą.

Dauguma rizikos grupės vaikų dažnai pažeidinėja discipliną mokykloje, dėl to kyla įvairios antisocialinio elgesio problemos, būdingos šiai vaikų grupei. I. Atutienė (1997) apžvelgusi rizikos grupės vaikų asmenybės problemas mokykloje, suskirstė jas į kategorijas:

Prie antisocialinio elgesio problemų priskiriamos tokios:

1. Destruktyvus elgesys, pasireiškias nepagrįstu prieštaravimu, nepastovia nuotaika, trukdymu kitiems.

2. Reakcija į kontrolę, pasireiškianti neigiamu požiūriu į suaugusių kontrolę, mokyklos taisyklių nesilaikymą, tyčine konfrontacija, nuolatinio bendravimo reikalavimu, pastovių konfliktų provokavimu.

3. Pamokų praleidimas (mokyklos ignoravimas, priverstinis ir nepastovus lankymas).

4. Bėgimas iš pamokų (bėgimas iš namų ir nuo suaugusių, ieškojimas progų pabėgti iš pamokų, apgalvotas bėgimas).

5. Tyčinis savęs žalojimas (mąstymas apie savižudybę, medikamentų ir toksinių medžiagų naudojimas).

6. Žodinė agresija (kritika be pagrindo, grasinimai, pakeltas tonas, keiksmi).

7. Fizinė agresija (gnaibymasis, muštynės, spardymasis, daužymas per galvas, įvairių priemonių sužeisti naudojimas, stumdymasis, gyvūnų kankinimas).

8. Seksualinė disharmonija (fetišizmas, rūbų nesuderinamumas, homoseksualizmas ankstyvame amžiuje, pernelyg didelis dėmesys pornografijai, troškimas draudžiamos seksualinės veiklos, nepadorus savęs demonstravimas, pederastija, prievartavimas ir kiti).

9. Dvasinis nuopuolis (pinigų ar kitų daiktų prašinėjimas, prievartavimas, vagystė, įsilaužimas, mašinų vogimas, padegimas, išpuoliai prieš žmones, sužalojimas ir įžeidinėjimas).

10. Požiūris į antisocialinius poelgius (atmetamos pripažintos normos, iškraipomos priežastys, atmetama kaltė, blogas poelgis-pasigyrimas, dvasinis skurdumas, nerūpestingumas).

Prie psichologinių-socialinių problemų teikiamos tokios:

1. Brandumas (polinkis bendrauti su jaunesniais už save, netinkama emocinė ir socialinė reakcija į savo amžių, jaunesnių ir vyresnių žmonių išnaudojimas savo tikslams įgyvendinti).

2. Savęs iškėlimas (išskirtinis dėmesys sau, apgalvotas siekimas įtvirtinti savo pranašumą, godumas, pavydas, nenoras padėti kitiems, abejingumas kitų jausmams).

3. Netolerantiškumas (nekantrumas, nesugebėjimas prisiderinti prie nustatyto grafiko, įniršio, agresijos pasireiškimas, kai nepatenkinami norai, greitas nusivylimas, noras atlikti tik lengvas užduotis).

4. Netinkama savęs kontrolė (tikslingai ir apgalvotai siekiama pareigų, nesistengiama kontroliuoti savęs, greitai viskas pabosta, nesipriešinama pagundai).

5. Vadovavimas bet kokiam netinkamam elgesiui (nepagrįstai aukštas savęs vertinimas, emocinis šaltumas, nejautrumas kitiems, nepastovumas, žiaurumas ir negailestingumas, nenoras mokytis iš buvusių klaidų, polinkis „atsirasti karštuose taškuose,“ neturėjimas savitvardos, konfliktavimas, melavimas).

6. Emocinės reakcijos (greitai verkiama ir juokiamasi, niūrumas, padidinta reakcija į stresą, vangis ar greita emocinė išraiška, paviršutiniškos emocijos).

7. Emocinis nerimas (pastovi įtampa ir nesugebėjimas atsipalaiduoti, padidintas aktyvumas, nerimas, baimė priimti sprendimus, pastovus ramino reikalavimas, nepastovumas, kalbos užsikirtimas, baimės ir nelaimės pojūtis, blogas miegas, pastovus nelaimingumas, nekreipia dėmesio į kitus, savęs gailestis, apetito sutrikimai, nuolatinis susirūpinimas dėl savęs, apatija, išgyvenimas dėl smulkmenų, kaltės jausmas, grasinimas nusižudyti).

8. Fobija (įvairių situacijų, atskirų žmonių, vietų, objektų baimė).

9. Moralinis vystymasis (nesugebėjimas atskirti tiesos nuo melo, dėmesio į savo elgesį nekreipimas, taisyklių ignoravimas, autoritetų nepripažinimas, svetimos kaltės ir gėdos jausmas).

R. Paulauskas (1988) pristato užsienyje populiarią amerikiečių A. Reiso ir H. Kvėjaus rizikos grupės vaikų klasifikaciją, kurios kriterijus - elgesio sutrikimo priežastys. Tai subkultūriniai, sociopatiniai ir neuratiniai delinkventai. Pirmųjų, autorių teigimu, yra sutrikusi socializacija. Vaiko vertybės konfliktuoja su visuomenėje priimtomis vertybėmis ir normomis. Dažniausiai šie vaikai yra užaugę aplinkoje, kur buvo toleruojamas asocialus elgesys ir antvisuomeninės pažiūros.

Tokie vaikai nusistatę prieš bet kokius suvaržymus, taisykles, autoritetus, garbina fizinę jėgą ir apsukrumą, perdėtai pasitiki sėkme, laime, atsitiktinumu, siekia rizikingų nuotykių ir didžiuojasi

kriminaline patirtimi. Sociopatinių paauglių elgesio nukrypimas nulemia traumuojanči šeimoms atmosfera ir įgimtos savybės. Pagrindiniai jų bruožai:

- a) neadekvati dorovinė raida;
- b) nesugebėjimas justi kaltę ir nerimą;
- c) maištingumas ir impulsyvumas;
- d) egocentiškumas;
- e) negalėjimas nuslopinti ir valdyti hedonistinių poreikių.

Neuratinų paauglių elgesį nulemia vidiniai asmenybės konfliktai, susiję su nerimastingumu bei nepatenkintais saugumo poreikiais. Todėl jie jaučia stiprius sąžinės priekaištus; jų elgesį nulemia pasąmonė; jie kilę iš šeimos su emociniu šaltumu bei psichologine įtampa ir pan. (R. Paulauskas, 1988).

1.2. Deviantinis elgesys kaip rizikos grupės vaikų elgesio forma

Rizikos grupės vaikų elgesys mokslinėje literatūroje kartais įvardijamas kaip „asocialus elgesys” arba „deviantinis elgesys”, „visuomeninė deviacija” (deviacija – angl. kalb. deviate – nukrypimas), t. y. visuomenės normų neatitinkantis elgesys, kenkiantis visuomenei, dar kitais atvejais - asocialus elgesys aprašomas kaip įvairūs nukrypimai nuo priimtų socialinių normų. Todėl deviantiniu laikomas toks vaikas, kurio elgesys neatitinka visuomenėje nusistovėjusių elgesio normų ir traktuojamas kaip baustina veikla, nusikaltimas. Manoma, kad pagrindiniai tokio elgesio bruožai yra agresyvumas, nesąžingumas ir amoralumas. Dėl šių elgesio bruožų deviantiškos elgsenos vaikas apibūdinamas kaip nevisuomeniškas, abejingas visuomeniniams santykiams ar kenkiantis visuomenei asmuo. Lietuvos mokslininkas G. Valickas patvirtina šią nuomonę asocialaus elgesio apibrėžime, teigia, kad „asocialus elgesys - tai tokie poelgiai arba visuma poelgių, kurie pažeidžia konkrečioje socialinėje struktūroje priimtas teises, moralės normas ar egzistuojančias tradicijas ir papročius“ (G. Valickas, 1997, 13).

Galime teigti, kad deviantinio elgesio sampratą įtakoja sociokultūrinis kontekstas, vieta ir laikas ir kiti veiksniai. Todėl vartojamos įvairios asocialaus elgesio sąvokos visuomenės taisyklių neatitinkančiam elgesiui apibrėžti (pvz. Lietuvoje antisocialus, deviantinis, antvisuomeniškas, nusikalstamas, kriminalinis, amoralus, delinkventinis ir pan.). Abejonių nekelia, jog „asocialaus” elgesio sąvoka iš visų minėtų išsiskiria tuo, kad ji yra pati plačiausia ir apima įvairius nukrypimus nuo vyraujančių socialinių normų. Taigi asocialus elgesys apima deviacijos sąvoką, o tuo tarpu deviantinis elgesys - sudedamoji asocialaus elgesio dalis.

Reikia pabrėžti, kad ne visi mokslininkai tapatina deviantiškumą su visuomeninio elgesio patologijos reikšme (I. Leliūgienė, 2002). Neatitinkantis normų elgesys nebūtinai gali būti tik

blogas, žalingas, tai yra nukrypimai nuo priimto elgesio normų – deviantinis elgesys gali būti teigiamas ir neigiamas.

Mokslininkė M. Galagazova (I. Leliugienė, 2002) išskiria tokias neigiamos deviacijos formas: girtavimas bei alkoholizmas, toksikomanija bei narkomanija, savižudybės, įvairūs teisiniai pažeidimai bei nusikaltimai.

Lietuvos mokslinėje literatūroje pastaruoju metu vis plačiau vartojamos sąvokos „delinkvencija“ ir „delinkventas“ (iš lot. delinquens „nusižengiantis“). Delinkventai - tai padidintos rizikos vaikų ir paauglių grupė, kurių atžvilgiu taikomos visuomeninio poveikio priemonės. Delinkventai dažniausiai neįvykdo rimtų teisės pažeidimų arba nusikaltimų (G. Valickas, 1997, 13).

Vartojant junginį „delinkventiškas vaikas“, pasak R. Paulausko (1998), pabrėžiamas ne jo skyrimas tam tikrajai kategorijai, bet vaiko vidinė nuostata ir polinkis pažeidinėti socialines normas, tarp jų dauguma vaikų, priklausančių rizikos grupei.

Verta paminėti naujausią tendenciją, kuri skelbia, kad, pasak I. Leliugienės (2002), reikėtų atsisakyti „deviacijos“ sąvokos, nes ji turi „neigiamą“ atspalvį, susijusį su kategorizavimu (etikečių, stereotipų klijavimu).

Tokie skirtingi apibrėžimai atspindi asmeninį specialistų palankumą tam tikriems terminams ir besiskiriančias teorines jų orientacijas. Kiekviena specialistų grupė (klinikiniai psichologai, mokyklų psichologai, socialiniai darbuotojai, mokytojai, nepilnamečių reikalų pareigūnai) turi savitą terminologiją ir rūpinasi skirtingomis problemomis. Dėl šios priežasties įvairių profesijų atstovų domėjimasis skirtingais vaiko asmens raidos sutrikimo aspektais sąlygoja galbūt ir apibrėžimų skirtumus.

G. Kvieskienė (1999) savo samprotavime apie rizikos grupės vaikus atkreipia dėmesį į vaiko nusižengimo prieš įstatymus faktorių, t. y. jų deviantiškumą. Jos teigimu, šitai vaikų grupei dažniausiai priklauso:

1. Vaikai, kurie atliko bausmę auklėjimo ir drausmės įstaigose arba kurių bausmės vykdymas yra atidėtas teismo sprendimu (socialinės-pedagoginės reintegracijos arba reabilitacijos metodikos).
2. Vaikai, padarę teisės pažeidimų, fiksuotų vidaus reikalų institucijose (socialinės-pedagoginės reintegracijos arba reabilitacijos metodikos).
3. Vaikai, turintys pedagoginių nuobaudų, fiksuotų mokyklos dokumentuose (pagalbos prevencijos metodikos).
4. Vaikai, turintys asocialaus elgesio požymių, tėvams paprašius ir klasės vadovui pritarus (pagalbos prevencijos metodikos).
5. Beglobiai, valkataujantys, šiukšlynų, asocialių šeimų vaikai, pripažinti vaiko teisių apsaugos tarnybų arba pedagoginių institucijų (socialinė-pedagoginė reabilitacija).

6. Vaikai, gyvenantys ypač sunkiomis materialinėmis sąlygomis, kurios gali skatinti delinkventiškumą, tai patvirtinus socialinės rūpybos skyrių, vaiko teisių apsaugos tarnybų, mokyklų vadovams (pagalbos prevencija).

7. Vaikai, turintys kriminogeninės rizikos požymių (pagalbos prevencija).

8. Vaikai, padarę nusikaltimų ar kitų teisės pažeidimų (socialinė-pedagoginė rehabilitacija).

9. Vaikai, patyrę seksualinę prievartą ir kitą prievartą, rekomenduoti mokyklų psichologų, psichologinių tarnybų ar vaikų psichiatrų (Socialinis ugdymas I, 1999, 71-72).

Rizikos grupei galima priskirti ir vaikus, atiduotus valstybės globai. Toks šių vaikų skaičiaus augimas verčia susimąstyti apie jų tolesnį likimą. Panašu, kad valstybinė vaikų globos sistema vis dar laikoma vieninteliu problemos sprendimo būdu, neatsižvelgiant į kiekvienos situacijos individualumą. Vaikai, atsidūrę vaikų globos įstaigose, netenka šeimos šilumos ir rūpesčio. O juk tokią teisę privalo turėti kiekvienas vaikas. Psichologiniai tyrimai, kuriuos pateikia psichologė – psichoterapeutė R. Žydonienė, rodo, kad netekus tėvų griūva visas vaiko pasaulis. Nerimas, išgyvenamas išsiskyrimas su artimu žmogumi, labai veikia vaiko psichinę sveikatą. Atsiradęs nerimas stipriai pažeidžia ir sulėtina vaiko psichosocialinę raidą. Gali rasti psichinių ir fizinių ligų simptomai. Motinos meilės stoka kūdikystėje turi įtakos vaiko asmenybės ir proto brandai. Vaikui padaroma žala visam gyvenimui. Motinos ir vaiko atskyrimas labiausiai paveikia emocinį vaiko vystymąsi. Vyresnio amžiaus vaikai, mąstydami egocentiškai, dažniausiai kaltina save. Atsiranda neigiamas savęs vertinimas, nepasitikėjimas ne tik savimi bei savo jėgomis, bet ir visais aplinkiniais, ypač suaugusiais. Šiuos jausmus stiprina iki tėvų praradimo (tėvams netekus tėvystės teisių) patirta emocinė, fizinė, o kai kuriais atvejais ir seksualinė prievarta. Vaikai jaučiasi neverti meilės, antrarūšiai.

Siekiant apibūdinti vaikus, turinčius ypatingų socialinių ir/arba asmens vidinių problemų, bei problemų dėl tarpasmeninių santykių, pasaulinėje ir Lietuvos mokslinėje literatūroje, sukurta daug skirtingų terminų: tai vaikai, turintys emocinių sutrikimų, elgesio sutrikimų, socialinių ir emocinių sutrikimų, emocinių konfliktų, nuolat patiria psichologinį, fizinį, emocinį smurtą šeimose. Tikslingiausia tokius vaikus būtų priskirti „rizikos“ kategorijai, o jų elgesį apibūdinti kaip deviantinį.

1.3. Veiksniai, įtakoiantys rizikos grupės vaikų deviantinį elgesį

Tiriant rizikos grupės vaikų deviantiško elgesio priežastis, svarbu teisingai interpretuoti asmenybės ypatybių bei socialinių veiksnių reikšmę tokio elgesio formavimuisi. Socializaciją lemiančių veiksnių įvairovė leidžia kalbėti apie tai, jog atsižvelgiant į šių veiksnių tarpusavio sąveikos ypatumus asmenybė gali perimti pačias įvairiausias elgesio formas – tiek prosocialias, tiek asocialias. Esant resocializacijai, asmenybė laipsniškai perima asocialias elgesio normas bei

vertybes, ima tenkinti savo poreikius socialiai nepriimtais būdais, ignoruoja prosocialios aplinkos poveikius.

Elgesio nukrypimai turi savas priežastis. Daugelio lietuvių autorių duomenimis (V. Justickis, 1998; R. Paulauskas, 1998; G. Valickas, 1997; R. Žukauskienė, 1996 ir kiti) rizikos grupės vaikų elgesio sutrikimus lemia tiek biologinės, tiek socialinės priežastys.

G. Valickas (1997) išskiria tokias asmenybės socializacijos ypatumus lemiančių faktorių grupes:

- Psichobiologinius faktorius (pvz. konstitucinius – somatinius asmenybės ypatumus, įvairius fizinius defektus);
- Socialinius – psichologinius faktorius (pvz. auklėjimo ypatumus šeimoje ir mokykloje, asmenybės padėtį tarpasmeninių santykių sistemoje, visuomenės informavimo priemonių poveikį);
- Individualius – asmenybinius faktorius (pvz., vertybių sistemos ypatumų, savęs vertinimo lygį, savireguliacijos sugebėjimus);
- Socialinius – ekonominius faktorius (pvz. nestabilią ekonominę padėtį).

Dėl minėtų faktorių poveikio gali atsirasti įvairių asmenybės moralinio formavimosi defektų, kaltės ir nerimo jausmų, išgyvenimo paviršutiniškumas, impulsyvumas ir nedrausmingumas, egocentiškumas, paviršutiniški emociniai ryšiai su kitais žmonėmis, silpnas atsakomybės jausmas, nesugebėjimas atidėti malonios veiklos ir pan.

Vaikui, kaip socialinei būtybei, reikia išmokti prisitaikyti prie socialinės aplinkos, laikytis tam tikrų moralės, bendravimo normų. Be abejo, nuo pat pirmųjų kūdikio gyvenimo akimirų prasideda jo socializacijos procesas, kurį galima G. Valickio teigimu, apibūdinti, kaip „egzistuojančių elgesio normų ir vertybių sistemų, socialinių vaidmenų interiorizacija, socialinės patirties perėmimą bei atgaminimą asmenybės veiklos bendravimo metu” (G. Valickas, 1997, 14).

G. Valickas (1997), kalbėdamas apie socializacijos proceso trūkumų skatinamą nepageidaujamą elgesį, mini socializacijos defektus nulemiančius veiksniai:

- auklėjimo klaidas šeimoje;
- atstūmimas ir izoliacija bendraamžių grupėje;
- nesėkmės ir neigiamų vertinimų dominavimas mokykloje;
- masinių informavimo priemonių demonstruojamas smurtas ir prievarta;
- vaiko kognityvinės raidos sutrikimai.

Visgi daugelis tyrinėtojų akcentuoja lemiamą socialinių veiksnių įtaką elgesio sutrikimams:

1. Neigiamas šeimos poveikis; neteisingas auklėjimas šeimoje; įtraukimas į asocialią nusikalstamą suaugusiųjų veiklą.

2. Mokymo – auklėjimo ir pedagoginės korekcijos trūkumai mokykloje; moksleivių užimtumo ir laisvalaikio organizavimo trūkumai; nepakankamas dėmesys teisiniam auklėjimui, socializacijai, prevencijai ir t.t. (G. Kvieskienė, J. Varanavičiūtė, 2001).

Šiuolaikiniai vaikai gyvena nuolatinėje įtampoje tarp palankių vystymuisi sąlygų ir didesnės tarpusavio konkurencijos, savarankiškumo ir ekonominės priklausomybės, komercinio laisvalaikio ir saviraiškos, integracijos ir emancipacijos, tradicijos ir šiuolaikiškumo. Jie vis rečiau pripažįsta autoritetus, dažnai kritiškai nusiteikę visuomenės atžvilgiu, kadangi keičiasi tradicinių vertybių sistema. Vis svarbesniu aspektu tampa supratimas ir saviraiškos galimybių užtikrinimas. Problemų, su kuriais susiduria rizikos grupės vaikas, begalė. Pasak R. Žukauskienės ir S. Ignatavičienės (2000) prie jų galima priskirti:

- materialinį ir dvasinį skurdą;
- nepalankią šeimos socialinę padėtį;
- smurtą ir prievartą;
- išsilavinimo kokybę;
- nepavykusią integraciją į profesinį gyvenimą;
- lyčių diskriminaciją;
- bandymą surasti greitą išeitį ir atsipalaidavimą alkoholyje ar narkotikuose;
- tinkamų laisvalaikio praleidimo vietų trūkumą.

Galima pastebėti, kad dauguma deviantinio elgesio vaikų yra iš tų šeimų, kurios patiria stiprų stresą ir yra nestabilios. Skurdas, tėvų psichopatologija ar kriminalinis elgesys, skyrybos, tarpusavio konfliktai – visa tai yra šeimos veiksniai, susiję su vaiko elgesio sutrikimais. Nestabiliose, stresą patyrusiose šeimose, pasak R. Žukauskienės (1996), pasireiškus tokiai vaiko savybei kaip impulsyvumas, sutrinka vaikų ir tėvų bendravimas. Tokiose situacijose tėvai dažnai griebiasi žiaurių fizinių bausmių, nes nesugeba nustatyti pastovių, vaiko elgesį reguliuojančių taisyklių. Kitais atvejais, kai tėvai įžeidinėja, žemina vaiką, vaikui parodomas žiauraus elgesio pavyzdys, jie mokosi elgtis lygiai taip pat.

L. Rupšienė (2000, 135), pabrėžia, jog „sistemiškai praleidinėjantys pamokas moksleiviai mokykloje dažnai pradeda elgtis asocialiai, pažeidžia drausmę, tampa agresyvūs” (L. Rupšienė, 2000, 133). Jos manymu, dauguma nebaigusių mokyklos moksleivių pasižymi elgsenos sutrikimais, nedrausmingumu, kuris savo ruožtu sukelia neigiamas mokytojų reakcijas. „Nelankantys mokyklos vaikai sudaro socialinės rizikos grupę: dažnai jie vaikatauja gatvėse, vartoja svaigalus ir narkotikus, rūko, tampa nusikaltimų iniciatoriais bei vykdytojais”.

Kita labai svarbi problema, sprendžianti rizikos grupės vaikų poelgių turinį, yra bevalės asmenybės, kurios neįsisavina elementarių elgesio taisyklių, nesugeba sukonzentruoti dėmesio ir todėl susiformuoja neteisingi įpročiai ir įgūdžiai. Galiausiai jie nebeturi noro nei mokytis, nei pažinti. Nuolatinės nesėkmės, aplinkinių neigiama reakcija, pasmerkimas bei atstumimas skatina žemą savęs vertinimą. Žemas savęs vertinimas palaipsniui padeda įsisavinti negatyvius elgesio modelius, tuo pačiu darant pakitimus vertybių sistemoje. Tai patvirtina psichologo G. Valickio 1987 metais atlikti tyrimai (G. Valickis, 1997).

Vidinių ir išorinių faktorių veikia augantį vaiką ir kiekvieną kartą ardo jo pasaulį. Vaiko pasaulio susidūrimas su kitu vaiku, suaugusiųjų ir įvairių daiktų pasauliu ne visada praeina be skausmo, be pakitimų. Ypač dažnai rizikos grupės vaikas būna priverstas keisti savo norus ir įpročius, atsiranda nepasitikėjimas savimi ir mažėja pasitikėjimas kitais. Vienus jausmus keičia kiti, kurie gali būti deviantinio elgesio bei visuomeninės patologijos atsiradimo pradžia.

1.4. Rizikos grupės vaikų socialinės kompetencijos samprata ir ypatumai

Socialinės kompetencijos sąvoka pastaruoju metu vis dažniau vartojama, nes ji tampa ne tik psichologijos, bet ir sociologijos, pedagogikos mokslų tyrimo sritimi.

Socialinė kompetencija – tai žmogaus socialiniai, emociniai ir pažintiniai įgūdžiai ir gebėjimai, kurie būtini norint susidoroti su pareigomis, būdingomis konkrečiam jo gyvenimo etapui. Kai kurie autoriai, kaip Benard (1995), kalbėdami apie socialinę kompetenciją, ypač išskiria santykių palaikymo įgūdžius: reagavimą į kitus ir gebėjimą sukelti kitų pozityvias reakcijas, lankstumą, empatiją, rūpestį kitais, bendravimo įgūdžius, humoro jausmą. Turintis aukštą socialinę kompetenciją žmogus pasiekia užsibrėžtus tikslus, įgyja statusą, sukuria pilnaverčius tarpusavio ryšius su kitais žmonėmis.

A. Juodaitytės (2002) nuomone, vaikų socialinė kompetencija atspindi ne tik formaliuosius vaiko pasiekimus, bet ir jo socialinius gebėjimus, sąveikos formas su supančios aplinkos objektais ir žmonėmis. Vaikas, įgydamas socialinės kompetencijos ir nuolat ją plėtodamas, tampa ne tik ugdymo objektu, bet ir visaverčiu socialiniu subjektu.

Vadinasi, socialinė kompetencija nusako socialinio elgesio efektyvumo laipsnį; socialinė kompetencija sudaro svarbią asmenybės sistemos dalį, ją galima apibrėžti kaip gebėjimą susidoroti su visuomeninio gyvenimo reikalavimais. Vaiko socialinė kompetencija realizuojasi tik bendraujant su žmonėmis, įsijungiant vaikui į diskusijas su suaugusiais ir bendraamžiais, plėtojant tarpusavio bendradarbiavimo formas. Svarbu, kad pedagogai, siekdami ugdyti vaikų socialinę kompetenciją bet kuriame amžiuje, orientuotųsi į vaikų turimą socialinę patirtį ir aktyvintų juos mokymo(si) procese, naudodami vaikams priimtinausius būdus ir strategijas, paskatindami ir nuolat praktikuodami socialinius įgūdžius tarpasmeninėse sąveikose, kad vaikas juos internalizuotų ir tokiu būdu didintų savąją socialinę kompetenciją.

Vaikai, kurie turi gerus socialinius įgūdžius, yra draugiški ir dosnūs, sugeba suvokti kitų motyvus ir jausmus, pasitiki savimi, jaučiasi laimingesni ir yra atsparesni patyčioms. Kai socialinės kompetencijos stinga, vaikai elgiasi impulsyviai, nesugeba įvardinti savo jausmų, įsijausti į kito būseną, nepasitiki savimi, todėl jie sunkiau pritampa, nesugeba išlaikyti draugystės, jaučiasi vienišesni ir nelaimingesni. Vaikui augant, perimant ir įsisavinant jį supančios aplinkos dėsnius bei

sąveikaujant su kitais, lavėja jo socialiniai įgūdžiai ir didėja socialinė kompetencija. Geri santykiai su bendraamžiais turi įtakos socialinės kompetencijos raidai, jų pagrindu lengviau formuojami socialiniai įgūdžiai: mokėjimas reikšti savo jausmus; mokėjimas išgirsti, išklaudyti draugą; pagalba; pagarba vienas kitam; įsivaizdavimas kaip jaučiasi kitas (empatija), bendradarbiavimas. Taip pat socialiniai įgūdžiai apibūdinami kaip gebėjimas: sugyventi su kitais asmenimis, užmegzti ir plėtoti tarpasmeninius ryšius rasti kompromisus, konstruktyviai spręsti konfliktus, mokytis, dirbti ir kurti kartu su kitais asmenimis, padėti jiems, įtikinti ir patraukti siekiant įgyvendinti bendrą tikslą, dalyvauti bendruomenės kultūriniame, pilietiniame bei politiniame gyvenime, gerbti visuomenės gyvenimo principus ir vertybes, rūpintis aplinka. Be minėtų socialinių įgūdžių kūdikis netaps socialiu vaiku, o vaikas nepavirs pilnaverčiu suaugusiu. Nuo to kaip sėkmingai bus ugdomi socialiniai įgūdžiai pradiniam ugdymo etape, priklausys, kaip klostysis tolimesnis vaiko gyvenimas.

M. Argyle (1996) socialinius įgūdžius apibrėžia kaip tam tikrus elgesio šablonus, kurie individą padaro socialiai kompetentingu ir galinčiu daryti poveikį kitiems žmonėms; socialiniai įgūdžiai yra kaip tarpininkas tarp socialinės veiklos rezultato ir motorinių įgūdžių. Daugumos autorių socialiniai įgūdžiai apibrėžiami kaip socialinės kompetencijos išraiška. L. Rose-Krasnor (1997) atkreipia dėmesį į tai, kad socialinė kompetencija dažniausiai ir apibrėžiama kaip tam tikrų įgūdžių visuma. Kitų nuomone, socialiniai įgūdžiai - tai socialinio elgesio formos, kuriomis siekiama geresnių tarpusavio santykių, efektyvesnės socialinės sąveikos.

Daugelis tyrinėtojų socialinius įgūdžius apibrėžia kaip asmens gebėjimą efektyviai funkcionuoti įvairiuose veiklos lygiuose bei socialinėse sąveikose, kai efektyvumas pripažįstamas ne tik paties individo, bet ir kitų individų (K. H. Rubin, L. Rose-Krasnor, 1992; R. Lekavičienė, 2000 ir kt.). Šitaip pabrėžiamas asmens santykių dvipusiškumas, apimantis asmeninį ir socialinį kontekstą. Todėl neatsitiktinai mokslinėje literatūroje socialiniai įgūdžiai dažniausiai siejami su asmens santykiais su savimi bei kitais žmonėmis. Vadinasi, nustatant rizikos grupės vaikų socialinių įgūdžių turinį, išeities tašku galima laikyti šias santykių sritis, leidžiančias išskirti intrapersonalinius (arba santykių su savimi) ir interpersonalinius (santykių su kitais) įgūdžius. Be to, intrapersonalinių įgūdžių grupėje paprastai išskiriami du tarpusavio santykių aspektai – tai žmonių betarpiškų ryšių aspektas, siejamas su tarpusavio santykius reguliuojančiais bendravimo įgūdžiais bei santykiais su kitais, siekiant bendro tikslo, veikiant ar dirbant kartu. Todėl pagrįstai kai kurie tyrinėtojai (W. M. Bukowski, K. H. Rubin, J. G. Parker, 2001; S. M. Kolb; C. Hanley-Maxwell, 2003 ir kt.) pastarąjį aspektą sieja su veiklos ir bendradarbiavimo įgūdžiais.

Psichologinėje ir edukologinėje literatūroje pabrėžiama, kad *intrapersonaliniai* įgūdžiai yra socialinių įgūdžių pagrindas, kuris daro įtaką ir asmens santykiams su aplinka. Be abejonės, intrapersonaliniai įgūdžiai yra sudėtingas darinys, apimantis daugelį įvairių komponentų. Remiantis

psichologų bei pedagogų (H. E. Teylor, S. Larson, 1999; A. A. Rean, J. M. Kolominski, 2000; G. Butkienė, A. Kepalaitė, 1996; V. Baršauskienė, B. Janulaitienė, 1999 ir kt.) išvalgomis, svarbiausiais intrapersonaliniiais įgūdžiais laikyta *savęs pažinimo, savęs vertinimo* bei *savikontrolės* įgūdžiai.

Interpersonaliniai įgūdžiai apimantys asmens santykių su kitais aspektą, nusako asmens gebėjimą kurti ir palaikyti pozityvius tarpusavio santykius. Bendravimo įgūdžiai laikomi interpersonalinių įgūdžių pagrindu. Atsižvelgus į psichologų bei edukologų (G. M. Andrejeva, 1997; A. Suslavičius, 1998; R. Želvys, 1995; B. Grebliauskienė, 1999; D. Aukštikalnytė, 2000 ir kt.) darbus, interpersonalinių įgūdžių pagrindu laikyta: *kontakto užmezgimo, verbalinio kontakto, neverbalinio kontakto ir tarpusavio sąveikos sukūrimo bei konfliktų sprendimo* įgūdžiai.

Veiklos ir bendradarbiavimo įgūdžiai laikomi bendros grupinės veiklos pamatu. Daugelis Lietuvos ir užsienio tyrėjų (D. W. Johnson, R. T. Johnson, K. A. Smith, 1991; W. M. Bukowski, K. H. Rubin, J. G. Parker, 2001; G. Butkienė, A. Kepalaitė, 1996; O. Jacikevičienė, L. Rupšienė, 1999; M. Teresevičienė, D. Gedvilienė, 2003 ir kt.) atkreipia dėmesį į tai, jog bendradarbiavimo įgūdžiai padeda asmeniui susikalbėti, dalintis savo patyrimu ir būti atviru kito patyrimui siekiant bendro tikslo, sprendžiant bendrus uždavinius, pasiskirstant bendru darbu. Taip pat šie įgūdžiai padeda palaikyti visų gerą savijautą bei stiprinti atsakomybę už bendrus veiklos rezultatus, nes tarpusavio bendradarbiavimas paprastai pasireiškia partneriška veikla ir savitarpio pagalba siekiant bendrų tikslų. Atsižvelgus į minėtų autorių darbus, svarbiausiais veiklos ir bendradarbiavimo įgūdžiais laikytina: *veiklos organizavimo, palankios veiklos atmosferos kūrimo ir veiklos rezultatų vertinimo*.

1.5. Vaikų socialinių įgūdžių kaip socialinės kompetencijos raiškos ugdymo(si) svarba

Daugumos autorių nuomone - socialiniai įgūdžiai apibrėžiami kaip socialinės kompetencijos išraiška, todėl ypač svarbu, jog šiuolaikinė ugdymo teorija ir praktika, atsižvelgdama į nuolat besikeičiančius gyvenimo reikalavimus, keltų uždavinį švietimui ir mokyklai perorientuoti savo veiklos prioritetus nuo elementaraus žinių perteikimo, „išmokymo“ nepalyginti prasmingesnio darbo link – padėti kiekvienam vaikui, asmeniui išsiugdyti svarbiausius, esmingiausius, grįstus įsisąmonintomis žiniomis ir įgytais įgūdžiais bei vertybinėmis nuostatomis, gebėjimus, padėsiančius jam ateityje susirasti savo vietą nuolat besikeičiančiame pasaulyje, sėkmingai jame darbuotis ir veikti, gerai jaustis ir būti laimingam. Kitaip tariant, pabrėžiama „asmens kompetencijos atsakingai ir produktyviai veikti konkrečiame socialiniame kontekste, realiame gyvenime“ svarba.

Bendrosios programos bei *Išsilavinimo standartai* (2003) pabrėžia, kad „bendrasis ugdymas turi suformuoti asmens kompetencijos, t. y. gebėjimo komunikuoti gimtąja ir užsienio kalba,

matematinio, gamtamokslinio ir technologinio raštingumo, informacinių ir komunikacinių gebėjimų, mokėjimo mokytis, tarpasmeninės ir pilietinės kompetencijos, verslumo, kultūrinio išprusimo pagrindus“. Todėl pradinėje ir pagrindinėje mokykloje daug dėmesio turi būti skiriama kiekvieno moksleivio kompetencijos, orientuotos į aktualias gyvenimo visuomenėje reikmes, ugdymui. Visa švietimo bendruomenė raginama pažvelgti į kiekvieno moksleivio vertybinių nuostatų, gebėjimų ir žinių bei supratimo plėtotę kaip į integralų procesą – asmens kompetencijos ugdymą.

Vaikai, stokojantys socialinių įgūdžių, renkasi agresyvių elgesio stilių (Selmistraitienė, 2001): jie šiurkščiai atsikerta, įžeidžia ar užsipuola kitą asmenį. Dažniausiai toks elgesys yra pastangos kompensuoti nesaugumo ir nepasitikėjimo savimi jausmą. Todėl Lietuvos autorių darbuose neatsitiktinai daugiausiai dėmesio sulaukė situacinių socialinių įgūdžių, kurie padeda įveikti stresą, jaustis sveikai fiziškai ir psichologiškai, klasifikacija ir tyrimas (Gailienė ir kt., 1996; Markauskienė, 1998; Selmistraitienė, 1999, 2001). Tai socialiniai įgūdžiai, padedantys pozityviai save vertinti ir pasitikėti savimi, išgyventi skausmingus jausmus, priimti sprendimus, veiksmingai bendrauti, pasipriešinti aplinkos įtakai.

Pozityvaus savęs vertinimo įgūdis yra individo gebėjimas pasakyti sau mintyse po tam tikrų įvykių teigiamus žodžius apie save patį. Sėkmingą tokio įgūdžio skiepijimą lemia nuoseklus auklėjimas, reikalavimų ir moksleivio gebėjimų atitikimas, dėmesio koncentracija į vaiko pasiekimus, bet ne į sėkmes, moksleivių mokymas tinkamai reaguoti į pagyrimus nenumenkinant savęs, nenuneigiant savo pasiekimų. Svarbiausia, kad pozityvius savęs vertinimas lemia pasitikėjimą savimi ir labai praverčia paaugliams sudėtingomis gyvenimo aplinkybėmis, pavyzdžiui, kai reikia pasakyti NE rūkalams, svaigalams ar kvaišalams.

Taikant ankstyvąją prevenciją yra itin svarbus socialinių įgūdžių ugdymas, kurių turėjimas leidžia išvengti įvairių deviantinio elgesio apraiškų. D. Gailienė, L. Bulotaitė, N. Sturlienė (I. Leliūgienė, 2002) išskiria tokius socialinius įgūdžius:

- Sprendimų priėmimas – šis įgūdis padeda priimti konstruktyvius, racionalius, optimaliausius sprendimus.
- Problemų sprendimas – įgalina konstruktyviai spręsti problemas, primant racionaliausią bei optimaliausią sprendimą.
- Kūrybiškas mąstymas – susijęs su prieš tai 2 įgūdžiais; jis įgalina įvertinti visas alternatyvas, mūsų veiklos ar neveiklumo padarinius.
- Kritinis mąstymas – gebėjimas analizuoti informaciją bei patyrimą.
- Efektyvus bendravimas – gebėjimas save išreikšti verbaliniais ir neverbaliniais būdais, priimtinais mūsų kultūrai ir situacijai.

- Asmeninis bendravimas – gebėjimas užmegzti ir išlaikyti pozityvius, posocialius draugiškus ryšius su aplinkiniais.

- Savęs pažinimas – gebėjimas pažinti ir įvertinti save, savo charakterį, stipriąsias bei silpnąsias puses.

- Emocijų valdymas – tai savo ir kitų žmonių emocijų supratimas bei žinojimas, kaip jos veikia mūsų elgesį, sveikatą.

- Empatija – gebėjimas įsijausti į kito žmogaus gyvenimą. Padeda suprasti ir priimti kitus žmones.

- Streso įveikimas – tai streso priežasčių numatymas ir žinojimas, kaip jis mus veikia.

Šių socialinių įgūdžių išsiugdytas padeda vaikams tapti psichologiškai brandžiomis ir sąmoningomis asmenybėmis, bei tapti atspariems įvairioms deviacijos apraiškoms jų elgesyje.

Svarbiausiosios kompetencijos:

- dalyvauti bendrame gyvenime, gyventi ir veikti kartu su kitais, t. y. turėti socialinę kompetenciją;

- gebėti suprasti ir būti suprastam, t. y. įgyti komunikavimo kompetenciją;

- stebėti ir pažinti, tyrinėti ir atrasti save ir aplinkinį pasaulį, t. y. plėtoti pažinimo kompetenciją;

- išmanyti, norėti ir mokėti mokytis, t. y. išsiugdyti mokėjimo mokytis kompetenciją;

- lanksčiai, sklandžiai, originaliai mąstyti ir veikti, t. y. pasižymėti kūrybos kompetencija;

- gyventi darnoje su savo jausmais ir kūnu, t. y. puoselėti sveikatos kompetenciją.

Švietimas, mokykla, taip pat ir pradinė, sėkmingiausiai atliktų savo misiją, jeigu orientuotų ir ugdymo turinį, ir procesą į šių svarbiausių žmogaus gyvenimui kompetencijų ugdymą. Visuomenės demokratėjimo kontekste vis daugiau dėmesio skiriama rizikos grupės vaikų integracijai į visuomenę, mažinant jų socialinę atskirtį, padedant jiems sėkmingai adaptuotis socialinėje aplinkoje. Socialinių įgūdžių susiformavimas įgalina asmenį valdyti socialines situacijas, efektyviai spręsti gyvenimiškas problemas, sėkmingai adaptuotis naujoje besikeičiančioje aplinkoje bei atitinkamai veikti aplinką ar net ją keisti (M. J. Elias, J. F. Clabby, 1992; O. D. Hargie, 1997 ir kt.). Taigi socialinių įgūdžių ugdymas pagerintų rizikos grupės vaiko socialinio funkcionavimo galimybes, leistų jam efektyviau dalyvauti visuomenės gyvenime. Todėl neatsitiktinai nemažai autorių, nagrinėjančių rizikos grupės vaikų socialinę bei edukacinę situaciją, iškelia socialinių įgūdžių ugdymą, kaip svarbų asmens socialinės integracijos į visuomenę veiksnį. Šalia to, psichologai ir edukologai (S. Z. Sacks, L. K. Kekelis, R. J. Gaylord-Ross, 1992; D. W. Ware, 1994, T. Huurre, H. Aro, 2000; I. Gailienė, 1995 ir kt.), tyrinėjantys rizikos grupės vaikų socialinę kompetenciją, iškelia ir kai kuriuos šių vaikų socialinių įgūdžių trūkumus, apsunkinančius šių vaikų integraciją į socialinę aplinką.

1.6. Vaiko teises ir socialinę apsaugą reglamentuojantys dokumentai kaip rizikos grupės vaikų saugos svertai

Visos pasaulio šalys vienaip ar kitaip susiduria su vaiko teisių apsaugos problemomis. J. Litvinienės teigimu (1996), vaikų elgesys daugiausiai priklauso nuo socializacijos proceso sėkmės. Kad šis procesas valstybėje vyktų sėkmingai, didelę reikšmę turi ne tik socializacijos institutai (šeima, mokykla, bendraamžiai ir kt.), bet ir įstatyminė vaiko teisių apsaugos bazė. Ilgą laiką buvo manoma, kad vaikai labai pažeidžiami ir todėl jiems pirmiausia reikalinga ypatinga tėvų bei visuomenės apsauga, tačiau per pastarąjį šimtmetį visuomenės požiūris į vaikus iš esmės pasikeitė, vaikai tapo teisės subjektais ir įgijo teises. „Žmonija privalo duoti vaikui visa, ką ji turi geriausio“, - ši Jungtinių Tautų Vaiko teisių deklaracijos (1959) preambulėje minima nuostata tapo tarsi kertiniu akmeniu, ant kurio XX amžiuje imta statyti vaiko teisių apsaugos sistemą. Tokį naują požiūrį į vaiką, kaip į žmogų, turintį prigimtines žmogaus teises ir esantį valstybės piliečiu, atspindi įvairūs tarptautiniai dokumentai: 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 1924 m. Ženevos vaiko teisių deklaracija, 1959 m. Generalinės Asamblėjos priimta Vaiko teisių deklaracija, 1989 m. Jungtinių Tautų Organizacijos priimta Vaiko teisių konvencija, 1993 m. konvencija dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje, 1990 m. Jungtinių Tautų gairės jaunimo nusikalstamumo prevencijai (Rijado gairės) ir kiti. Visi vaiko teises ir socialinę apsaugą reglamentuojantys dokumentai yra skirti kiekvienam vaikui, nesvarbu kokio amžiaus, lyties, visuomeninio statuso vaikas be būtų. Rizikos grupės vaikams visi minimi dokumentai, reglamentuojantys vaiko teises ir apsaugą, yra labai svarbūs.

1989 m. Jungtinių Tautų Organizacijos priimta Vaiko teisių konvencija yra nuosekliausias ir pilniausias tarptautinis vaiko teisių dokumentas. Tai juridinis dokumentas, turintis įstatyminę galią. Jis pripažįsta pilietines, kultūrines, politines, ekonomines ir socialines vaikų iki 18 metų amžiaus teises. Nuo pat jo priėmimo buvo aktyviai diskutuojama dėl vaiko teisių ir realios vaiko statuso visuomenėje kaitos, nes šis dokumentas gina ne tik tradiciškai nusistovėjusias vaiko teises į globą, apsaugą ir aprūpinimą, bet ir - pirmą kartą tarptautinėje teisėje - dalyvavimą. Daugelis specialistų teigia, kad dalyvavimo teisės apibrėžimas šiame dokumente yra didžiausia pažanga vaiko teisių ideologijoje, kadangi šia teise rodomas pasitikėjimas vaiko galimybėmis, gebėjimu atsakingai spręsti. Ši konvencija - tai tarsi matas, leidžiantis įvertinti valstybių vidaus ir tarptautinės bendruomenės politiką, programas ir kitą dėl vaikų vykdomą veiklą. Konvencija pirmą kartą išsamiai apibrėžė vaiko teises bei įpareigojo valstybes jas gerbti (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, 1989). Konvencijos 2 straipsnyje teigiama: „Valstybės dalyvės gerbia ir nepriklausomai nuo vaiko, jo tėvų arba teisėtų globėjų garantuoja visas šioje Konvencijoje numatytas teises kiekvienam vaikui, priklausančiam jos jurisdikcijai, be jokios diskriminacijos, nepriklausomai nuo

vaiko, jo tėvų arba teisėtų globėjų rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos politinių ar kitokių pažiūrų, tautybės, etninės ar socialinės kilmės, turto, sveikatos, luomo ar kokių nors kitų aplinkybių. Valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, kad vaikas būtų apsaugotas nuo bet kokios diskriminacijos ar bausmių dėl vaiko tėvų, teisėtų globėjų ar kitų šeimos narių statuso, veiklos, pažiūrų ar įsitikinimų.”

Vaiko teisių konvencijoje (1999) didelis dėmesys skiriamas vaikų teisei į mokslą ir socialinę apsaugą, tai atsispindi straipsniuose:

19 straipsnyje sakoma, kad „valstybės dalyvės, siekdamos apginti vaiką nuo įvairiausio pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto, įžeidimų ar piktnaudžiavimo, priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio, grubaus elgesio ar išnaudojimo imasi visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių”(Vaiko teisių konvencija, 1999, 13).

28 straipsnyje pažymima, jog valstybės dalyvės pripažįsta vaiko teisę mokytis. Kad ši teisė būtų įgyvendinama palaipsniui ir kiekvienam vaikui būtų suteikiamos vienodos galimybės lavinti savo gabumus, dalyvės „įveda nemokamą ir privalomą pradinį lavinimą; skatina tobulinti įvairias tiek bendrojo, tiek profesinio viduriniojo lavinimo formas, rūpinasi, kad jis būtų prieinamas visiems vaikams, ir imasi tokių priemonių kaip nemokamo lavinimo įvedimas, o prireikus ir finansinės paramos teikimas. ”Šiame straipsnyje taip pat pabrėžiama, jog, norėdamos užtikrinti vaiko saugumą mokymo institucijose, valstybės dalyvės „imasi visų reikiamų priemonių, kad drausmė mokyklose būtų palaikoma metodais, atspindinčiais pagarbą vaiko orumui atitinkamai pagal šios Konvencijos reikalavimus” (Vaiko teisių konvencija, 1999, 17).

33 straipsnyje teigiama, kad valstybės dalyvės, stengdamosi vaikus apsaugoti nuo neteisėto narkotinių bei psichotropinių medžiagų vartojimo, imasi visų reikiamų priemonių „įskaitant teises, administracines, socialines ir šviečiamąsias”(Vaiko teisių konvencija, 1999, 19).

Konvencija įpareigoja valstybes pripažinti kiekvieno vaiko teisę į tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jam fiziškai, protiškai, dvasiškai, doroviškai ir socialiai vystytis. Kaip teigiama *37 straipsnyje*, valstybės dalyvės užtikrina, kad „ne vienas vaikas nepatirtų kankinimų ar kitokio žiauraus, nežmoniško arba orumą žeminančio elgesio ar bausmių”(Vaiko teisių konvencija, 1999, 19).

39 straipsnyje sakoma, kad valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, siekdamos išnaudojimo, kankinimo, blogo bei žiauraus ar orumą žeminančio elgesio auka tapusiam vaikui padėti grįžti į gyvenimą, prisitaikyti prie esamų socialinių sąlygų ir vėl tapti pilnaverčiu visuomenės nariu.

Jungtinių Tautų Organizacijai priėmus Vaiko teisių konvenciją, daugelis šalių ją iš karto ratifikavo, kitos nuolat prisijungia. 1992 m. sausio 5d. prie šios Konvencijos prisijungė ir Lietuva, kurią Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo 1995 m. liepos 3d. Lietuvoje visos vidaus įstatymų nuostatos derinamos su šia Konvencija, kuri įpareigoja valstybę informuoti Jungtinių Tautų

Organizaciją, ką ji nuveikė, kad būtų įtvirtintos Konvencijoje pripažintos teisės, ir kokią pažangą pasiekė šias teises įgyvendindama.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, įvyko daug pokyčių vaiko teisės apsaugos srityje. Per tą laiką priimti svarbūs įstatymai, poįstatyminiai aktai, kurie padeda gerinti vaikų padėtį mūsų visuomenėje: Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996), Vaiko globos įstatymas (1998) ir kiti. Daug reikšmingų pokyčių įvyko, formuojant politiką vaiko teisių apsaugos srityje ir kuriant vaiko teises ginančias institucijas. 1996 m. gegužės 30 d. įsteigta visuomeniniais pagrindais dirbanti kolegiali patariamoji Konsultacinė vaikų reikalų taryba prie Lietuvos Respublikos Prezidento, kurią sudaro valstybinių institucijų bei nevyriausybinių organizacijų, susijusių su vaikų teisių apsauga ir nusikaltimų prevencija, atstovai, kiti šios srities specialistai.

Lietuvos Respublikos Seimas, stiprindamas Vaiko teisių apsaugą šalyje ir nustatydamas suderintus su Lietuvos Respublikos Konstitucija ir tarptautinės teisės normomis vaiko teisių ir laisvių gynimo pagrindus, 1996 m. priėmė Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą. Šito įstatymo paskirtis - gerinti vaikų teisinę apsaugą šalyje, nustatant suderintus su LR Konstitucija ir tarptautinės teisės normomis bei principais vaiko teisių ir laisvių gynimo pagrindus.

Apie socialines problemas, vaiko socialinę apsaugą šeimoje ir mokykloje kalbama LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo *III Vaikas ir šeima*, *V Vaikas ir mokykla* bei *VII Vaikas ir socialinė aplinka skyriuose*.

Pagrindų įstatymo *III skyriuje* nurodyta, kad vaikas turi teisę gyventi kartu su savo tėvais ar kitais teisėtais savo atstovais. Pasak *III skyriaus 21 straipsnio 1 punkto* „tėvai ar kiti teisėti vaiko atstovai privalo sudaryti sąlygas vaikui augti, vystytis ir tobulėti, turi auklėti savo vaikus humaniškai, dorais žmonėmis“. Pagrindų įstatymo *23 straipsnyje* nurodyti atvejai, kai vaiką galima išskirti su tėvais ar kitais teisėtais jo atstovais prieš vaiko, tėvų (teisėtų jo atstovų) valią. Išsamiau šiuos pagrindus reglamentuoja Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas, Vaiko globos įstatymas. Iškilus pavojui dėl vaiko gyvybės ar sveikatos, galima jį nedelsiant išskirti su tėvais ar kitais teisėtais jo atstovais. Pagrindų įstatymo *24 straipsnio 2 punkte* kalbama, jog „vaikui turi būti užtikrinama galimybė bendrauti su motina, tėvu ir artimais giminaičiais, negyvenančiais kartu su juo, išskyrus įstatymo numatytus atvejus, kada toks bendravimas gali pakenkti vaikui.“

V skyriuje teigiama, jog vaikas turi teisę į nemokamą mokslą, šitą teisę jam garantuoja LR Konstitucija, Švietimo įstatymas, kiti įstatyminiai bei teisiniai aktai. Mokslas vaikams iki 16 metų yra privalomas, vaikai, vengiantys privalomo mokslo, turi būti kontroliuojami, mokymo įstaigos, kaip teigiama *V skyriaus 37 straipsnyje*, privalo „informuoti tėvus, kitus teisėtus vaiko atstovus ... apie vaikus, vengiančius privalomo mokslo, ir kartu imtis priemonių, kurios skatintų vaikus nuolat lankyti mokyklą, skaičių“ (LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996).

Pasak *V skyriaus 38 straipsnio*, vaikui „kuriam už nusikaltimo ar kito teisės pažeidimo padarymą įstatymų numatytais atvejais tam tikram laikui atimta ar apribota laisvė“ taip pat turi būti

sudarytos tinkamos sąlygos privalomam mokslui. Galime konstatuoti, jog Lietuva viena iš pirmųjų Europoje atkreipė dėmesį į tai, kad su vaiku, padariusiu nusikaltimą, reikia elgtis skirtingai, nei su suaugusiu. Pamedės Teisynas (1340) prūsų genties paprotinės teisės paminklas, kuriuo buvo vadovaujamosi ir Žemaitijoje nurodo, kad devyneri metai dar laikomi mažamečio amžiumi, už kurio nusikaltimus atsako tėvai, mokėdami išpirką (Socialinis ugdymas I, 1999, 56).

VII skyriuje LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme kalbama apie vaiko apsaugą nuo neigiamos socialinės aplinkos įtakos: nuo bet kokios rūšies smurto, alkoholinių gėrimų, rūkymo, narkotinių, nuodingųjų, kitų stipriai veikiančių priemonių bei medžiagų vartojimo. Pabrėžiama, jog už smurto panaudojimą prieš vaiką, vaiko įtraukimą į nusikalstamą ar kitą neteisėtą veiklą yra taikoma įstatymų numatyta administracinė arba baudžiamoji atsakomybė. *43 skyriaus 3 punkte* teigiama, jog „vaikui, nukentėjusiam nuo nusikaltimo, smurto ar kito blogo elgesio, turi būti suteikta reikalinga pagalba, kad jis galėtų susigrąžinti sveikatą po patirtos fizinės ar psichologinės traumos ir reintegruoti į socialinę aplinką“. Asmuo, sužinojęs apie vaiką, kuriam būtina pagalba, privalo apie tai pranešti kompetentingai institucijai (LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996).

Vykdamas vaiko teisių apsaugos stiprinimo politiką, 1998 m. priimtas Lietuvos Respublikos vaiko globos įstatymas. Šis įstatymas nustato vaiko globą, jos steigimo, pasibaigimo, organizavimo tvarką, globos rūšis ir formas, globėjų teises, pareigas bei atsakomybę, globojamo vaiko asmeninių turtinių teisių ir interesų apsaugą Lietuvos Respublikos teritorijoje. 2002 m. Lietuvos Respublikos vaiko globos įstatymas buvo tobulintas, keistas. Šiuo metu galioja 2007 m. gegužės 28 d. priimti Lietuvos Respublikos vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatai.

Vaiko teises, jo interesų apsaugą reglamentuoja ir kiti Lietuvos Respublikos įstatymai: Santuokos ir šeimos kodeksas, LR švietimo įstatymas, Baudžiamasis kodeksas ir kiti. Siekiant kuo geresnės vaiko teisėtų interesų apsaugos, šie teisės aktai nuolat tobulinami.

Viena svarbiausių vaiko teisių - teisė į mokslą. Mokslas ir švietimas - viena iš prioritetinių Lietuvos Respublikos raidos sričių, remiamų valstybės. Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme išvardinami pagrindiniai švietimo sistemos uždaviniai, atskleidžiama Lietuvos švietimo sistemos sudėtis, pateikiamos visų tipų švietimo įstaigos bei aptariamasi visų rūšių išsilavinimas. Švietimo įstatymo pakeitimo pirmojo skirsnio *15 straipsnyje* pabrėžiama, kad mokymas Lietuvos Respublikos valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo mokyklose yra nemokamas.

Užtikrinant vaikų teisę į mokslą ir socialinę apsaugą svarbus vaidmuo tenka savivaldybei. Kaip teigiama *38 straipsnyje*, savivaldybė tvarko tikslią mokyklinio amžiaus vaikų apskaitą, užtikrina, kad „visi savivaldybės teritorijoje gyvenantys vaikai iki 16 metų mokytoji bendrojo lavinimo ar kitokioje formaliojo švietimo sistemos mokykloje“ (LR švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 1998 m.), rūpinasi vaiko teisių apsauga.

Vaiko teisių apsaugos srityje yra ir kitų problemų. Gana sudėtinga paveikti tėvus, kurie neprižiūri vaikų: bausti juos pinigineis bandomis beprasmiška, nes galų gale tai atsisuka prieš pačius vaikus. Konvencijos dėl vaiko teisių *18 straipsnyje* sakoma: „...Tėvams arba, atitinkamais atvejais, teisėtiems globėjams tenka pagrindinė atsakomybė už vaiko auklėjimą ir vystymąsi. Pagrindinis jų rūpestis turi būti vaiko interesai” (Vaiko teisių konvencija, 1999).

Pastaraisiais metais, atsižvelgiant į blogėjančią vaikų padėtį, buvo intensyvinamas šeimų su vaikais, ypač daugiavaikių šeimų rėmimas. Remiant šeimoms ir vaikams svarbi ne tik pinigine parama, bet ir socialinės garantijos bei įvairios lengvatos.

2000 m. liepos 18 d. priimtas Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos pagrindinis uždavinys - prižiūrėti, kaip įgyvendinamos Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių, Seimo ratifikuotų konvencijų, Lietuvos Respublikos įstatymų bei kitų teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą, nuostatos Lietuvoje.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas 2001 m. sausio 17 d. išnagrino Lietuvos Respublikos ataskaitą, kaip ją įgyvendina Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos nuostatas, ir išreiškė susirūpinimą, kad Lietuvoje nėra centrinės už vaikų klausimus atsakingos institucijos, bei pažymėjo, jog ir nacionalinių ir savivaldybių lygmeniu trūksta mechanizmų, kurie koordinuotą politiką vaikų klausimais, prižiūrėtų, kaip įgyvendinama Vaiko teisių konvencija. „Komitetas reiškia susirūpinimą, kad trūksta sisteminių ir išsamių statistinių duomenų apie visas vaikų grupes bei pagal visas Konvencijos sritis, kurios leistų įvertinti, kokią įtaką vaikų gerovei daro valstybės vykdoma politika šioje srityje”(Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto išvados dėl Lietuvos Respublikos įžanginės ataskaitos, 2001, 4).

Komitetas rekomendavo įsteigti centrinę vaiko teisių apsaugos instituciją, kuri, siekdama užtikrinti geresnį bendradarbiavimą, kartu ir bendradarbiavimą su nevyriausybinėmis organizacijomis, Vyriausybės lygmeniu koordinuotų įvairių ministerijų, taip pat centrinės valdžios ir vietos savivaldos veiksmus. Komitetas taip pat siūlo sustiprinti Vaikų reikalų konsultacinės tarybos prie Respublikos Prezidento vaidmenį ir įtaką.

Atsižvelgiant į tokią vaiko teisių apsaugos padėtį ir realiai egzistuojantį poreikį vaiko politikos klausimus koordinuoti savivaldybių lygmeniu darbo grupė 2001 m. pasiūlė pakeisti kai kuriuos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo straipsnius bei šį įstatymą papildyti naujais straipsniais. Įstatymo pakeitimo ir papildymo projekte siūloma sudaryti vaiko teisių apsaugos tarybas prie savivaldybės tarybų. Tokios tarybos buvo įsteigtos, siekiant, kad bendruomenės nebūtų atsiribojusios nuo vaikų problemų. Numatyta, jog savivaldybių tarybos sudaro savo bendruomenių vaiko teisių apsaugos tarybas, kurios savo savivaldybės teritorijoje pagal kompetenciją teikia siūlymus vietos savivaldos institucijoms dėl bendruomenių vaiko teisių apsaugos politikos

formavimo bei prioritetų nustatymo, dėl vaiko teisių apsaugos ir pažeidimų prevencijos priemonių ir kt.

2002 m. balandžio 30 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas Seimui pateikė svarstyti Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo papildymo ir pakeitimo įstatymo projektą. Šiame projekte siūloma įsteigti centrinę vaiko teisių apsaugos instituciją prie Vyriausybės, vaikų klausimus sprendžiančią nacionaliniu lygiu. Ši institucija, atsižvelgdama į tarptautines rekomendacijas vaiko teisių apsaugai gerinti, turėtų formuoti ir įgyvendinti valstybinę vaikų teisių apsaugos politiką, koordinuoti bei metodiškai vadovauti visoms valstybinėms vaiko teisių apsaugos institucijoms.

1993 m. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymu buvo patvirtinta Nepilnamečių socialinės pagalbos ir skirstymo centro instrukcija, reglamentuojanti Nepilnamečių socialinės pagalbos ir skirstymo centro veiklą. Į centrą patenka be priežiūros palikti vaikai, kurie centre gali būti laikomi iki 6 mėnesių. Be teismo sprendimo nepilnamečiui ribojama laisvė. Tokia tvarka prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymui.

2000 m. rugpjūčio mėn. – 2001 m. gegužės mėn. Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu Teisės institutas atliko nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros įstaigų teisinės norminės bazės analizę. Atlikus tyrimą konstatuota, kad šiuo metu galiojantys teisės aktai nenumato minimalios ir vidutinės priežiūros įstaigų sistemos. Tikslinga sukurti efektyvią, į nepilnamečių ugdymą ir socialinę pagalbą jiems orientuotą nusikaltusių nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros sistemą, kuri atitiktų ir visuomenės saugumo poreikius bei tarptautinių teisės aktų nuostatas. Pagrindinis šios sistemos veikimo tikslas – ugdyti nepilnamečius, o ne jį bausti, stengtis integruoti į visuomenę, suteikiant ir skatinant tam būtinus asmeninius ir socialinius gebėjimus.

Nuo 2008 m. sausio 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros 2007 m. birželio 28 d. įsakymas. Tikslas – sukurti vaiko teises ir teisėtus interesus bei visuomenės saugumo poreikius atitinkančią ir vaiko, turinčio elgesio sutrikimų, socializacijai, ugdymui bei socialinės, pedagoginės, psichologinės, specialiosios pedagoginės, informacinės arba kitos pagalbos teikimui skirtą vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių sistemą, kuri padėtų vaikui įveikti susiformavusį ydingą elgesį, išsiugdyti prasmingo individualaus ir visuomeninio gyvenimo sampratą. Šis įstatymas nustato vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros principus, vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemones, šių priemonių skyrimo, pratęsimo, pakeitimo, panaikinimo pagrindus ir tvarką, taip pat vaiko vidutinės priežiūros priemonės taikymo vaikų socializacijos centruose svarbiausias nuostatas.

2. RIZIKOS GRUPĖS VAIKŲ SOCIALINĖS KOMPETENCIJOS RAIŠKOS EDUKACINIS TYRIMAS

2.1. Tyrimo metodika ir imties charakteristika

Norėdami išsiaiškinti rizikos grupės vaikų socialinės kompetencijos raiškos ypatumus atlikome edukacinį tyrimą. Respondentų apklausai buvo parengtas tyrimo instrumentas – anketa.

Anketą sudaro 5 diagnostinių konstrukčių klausimynas. Pirmasis skirtas demografinėms charakteristikoms nustatyti: lytis; amžius; užimamos pareigos; išsilavinimas; darbo patirtis. Antrasis skirtas aptarti darbo su rizikos grupės vaikais stažą, tokių vaikų apibūdinimus bei taikomas auklėjimo poveikio priemones. Kiti diagnostiniai konstruktai skirti išsiaiškinti vaikų socialiniams įgūdžiams: intrapersonalinius socialinius įgūdžius (trečias), interpersonalinius socialinius įgūdžius (ketvirtas), veiklos ir bendradarbiavimo įgūdžius (penktas).

Tyrimas buvo organizuotas trimis etapais:

Pirmame etape (2006-2007 m.) buvo analizuojama pedagoginė, psichologinė, sociologinė, metodinė literatūra, interneto duomenų bazės. Mokslinės literatūros studijos ir analizė leido tiksliau suformuluoti tyrimo problemą, išsikelti hipotezę, tikslą, uždavinius bei sukurti tyrimo instrumentą.

Antrajame etape (2007m.) buvo kuriama diagnostinio tyrimo metodika, atliktas žvalgomasis tyrimas, kurio metu patikrintas atskirų metodų patikimumas ir suprantamumas vaikams bei ekspertams. Tikslinamas tyrimo instrumentas. 2007 m. lapkričio – gruodžio mėn. atliktas diagnostinis tyrimas, kurio tikslas - atskleisti rizikos grupės vaikų socialinės kompetencijos raiškos ypatumus.

Trečiajame etape (2008 m.) buvo atlikta tyrimo duomenų statistinė analizė. Remiantis gautais rezultatais tikrinta hipotezė, suformuluotos išvados ir rekomendacijos pedagogams, socialiniams darbuotojams bei kitiems specialistams, dirbantiems su rizikos grupės vaikais, kaip ugdyti rizikos grupės vaikų socialinę kompetenciją.

Iš viso tyrime dalyvavo 160 respondentų, iš kurių 110 specialistų, kurie tyrime buvo įvardinti kaip ekspertai, nes jie dirba su rizikos grupės vaikais, pažįsta jų šeimas. Tai:

- 25 vaiko teisių apsaugos skyriaus (tarnybos) specialistai, iš visos Lietuvos Respublikos;
- 10 nepilnamečių reikalų inspektorių, iš Šiaulių miesto Vyriausiojo policijos komisariato;
- 16 socialinių pedagogų, iš Šiaulių miesto Vaikų dienos centrų, iš Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų, iš Specialiųjų vaikų globos ir auklėjimo institucijų;

- 21 socialinis darbuotojas iš Šiaulių miesto Vaikų dienos centrų, iš Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų, iš Specialiųjų vaikų globos ir auklėjimo institucijų;
- 34 pedagogai iš Šiaulių miesto Vaikų dienos centrų, iš Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų, iš Specialiųjų vaikų globos ir auklėjimo institucijų;
- 4 psichologai iš Šiaulių miesto Pedagoginės ir psichologinės tarnybos, iš Specialiųjų vaikų globos ir auklėjimo institucijų.

Taip pat buvo apklausta 50 rizikos grupės vaikų, tai :

- 10 vaikų, iš rizikos grupės šeimų, lankančių vaikų dienos centrus, esančius Šiaulių mieste;
- 10 vaikų, linkusių nusikalsti, kurie yra įtraukti į Šiaulių miesto policijos bei į Šiaulių miesto Vaiko teisių apsaugos skyriaus apskaitas;
- 30 vaikų, kurie yra globojami ir auklėjami Vilniaus ir Gruzdžių specialiuose vaikų globos namuose.

Prieš prasidedant tyrimui buvo gautas visų tyrimo dalyvių sutikimas dalyvauti tyrime, atskleistas tyrimo tikslas ir jo reikšmingumas.

Tyrimo duomenims apdoroti buvo taikyti *aprašomieji ir daugiamačiai statistikos metodai* – faktorinė ir koreliacinė analizės. Be minėtų metodų buvo taikytas ekspertų apklausos metodas.

Tyrimo kintamųjų vidinei struktūrai tirti panaudotas faktorinės analizės metodas. Faktorinė analizė naudota norint sumažinti tyrimo pirminių kintamųjų kiekį ir sudaryti naujas skales, leidžiančias „minimaliai prarandant informacijos pakeisti charakterizuojančių požymių aibę kelių faktorių rinkiniu“ (Čekanavičius, Murauskas, 2002). Tyrime naudotas pagrindinių komponentų metodas ir VARIMAX rotacija. Faktorinė analizė ne tik parodo statistinio ryšio tarp kelių požymių stiprumą (koreliacijos koeficientų reikšmes), bet ir leidžia išryškinti požymių tarpusavio priklausomybės dėsningumus (Merkys, 1995; Анастаси, Урбина, 2001; Бурлачук, Морозов, 1999).

Kintamųjų tinkamumą faktorinei analizei, rodo *KMO (Kaizer-Meyer-Olkin)* koeficientas. Kuo šio koeficiento reikšmė artimesnė vienetui, tuo labiau matrica tinkama faktorinei analizei (*jei KMO < 0,5* - faktorinė analizė nepriimtina). Kitas svarbus rodiklis, pateikiamas faktorinės analizės proceso metu, yra faktoriaus aprašomoji sklaida. Šis dydis rodo, kokią dalį visumos (%) paaiškina tiriamasis objektas. Faktorių gali būti interpretuotinas, jei paaiškina ne mažiau kaip 10% sklaidos.

Atliekant faktorinę analizę *Pagrindinių komponentų (Principal Components)* modeliu gautas testo užduoties faktorinis svoris *L* išreiškiamas koreliacijos koeficientu tarp kintamojo ir ekstrahuoto faktoriaus. Koeficiento reikšmės gali svyruoti nuo -1 iki +1. Jei kintamieji koreliuoja su juo, tenkindami sąlygą $L > 0,5$, tai faktorių statistiškai yra tinkamas.

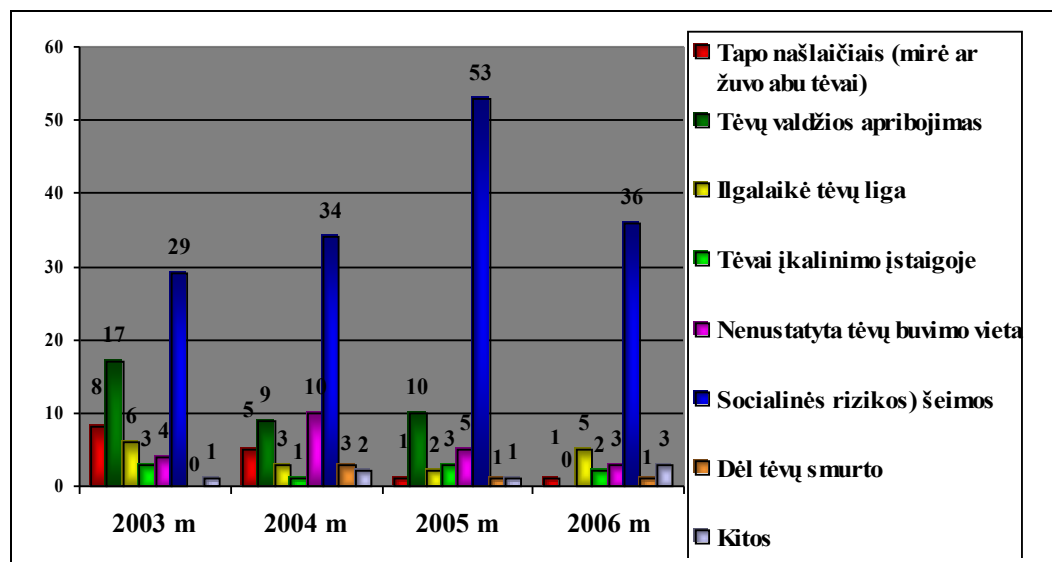
Koreliacinė analizė naudota tiesiniam statistinio ryšio stiprumui tarp požymių nustatyti. Jei analizuojami požymiai matuoti rangine skale, stiprumas reiškiamas *Spearman* koreliacijos koeficientu.

2.2. Rizikos grupės vaikų demografinė ir kriminogeninė situacija Šiaulių mieste

Prieš aptariant specialistų kaip ekspertų nuomones ir vaikų požiūrius apie rizikos grupės vaikų turimą socialinę kompetenciją, išanalizuosime rizikos grupės vaikų demografinę ir kriminogeninę situaciją.

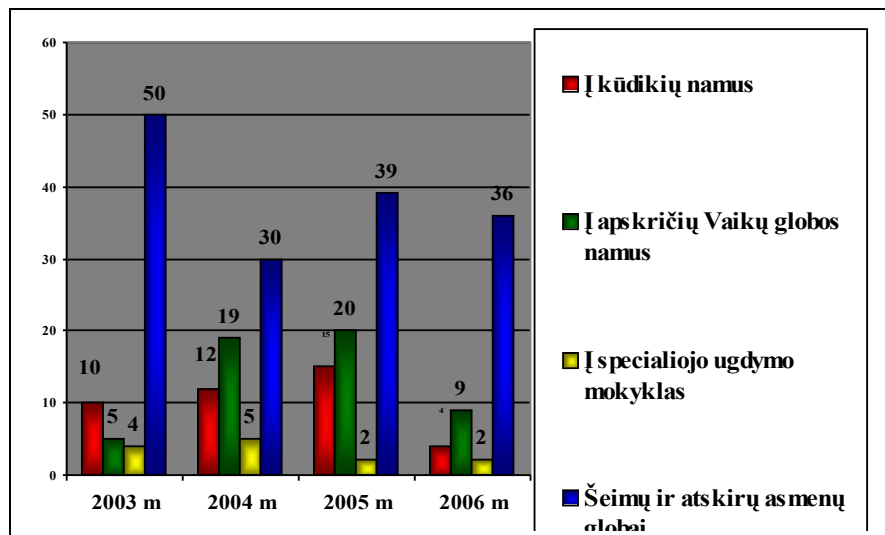
Kas ketvirtas Šiaulių gyventojas yra vaikas, t. y. asmuo, neturintis 18 metų. Šiaulių mieste 2006 m. pradžioje gyveno 25 626 vaikai (2004 m. - 27 917, 2005 m. - 26 801).

2006 metais išaiškintas 51 vaikas, netekęs tėvų globos ir našlaitis (2003 m. - 69, 2004 m. - 67, 2005 m.- 76). Globos netekimo priežastys įvairios: tapo našlaičiais; tėvų valdžia buvo apribota; ilgalaikė tėvų liga; tėvai įkalinimo įstaigoje; nenustatyta tėvų buvimo vieta; socialinės rizikos šeimos; dėl tėvų smurto; bei kitos priežastys.

1 pav. Vaikų globos netekimo priežastys

Vaikai, netekę tėvų globos, ir našlaičiai nukreipiami: į Kūdikių namus, į apskričių Vaikų globos namus, į specialiojo ugdymo mokyklas, į šeimų ir atskirų asmenų globą.

2 pav. Įstaigos, į kurias nukreipiami vaikai, netekę tėvų globos ar našlaičiai

2006 metais buvo įvaikinta 13 vaikų (2005 m. - 12): 9 - įvaikino Lietuvos Respublikos piliečiai, 4 vaikus įvaikino užsienio piliečiai.

Mieste yra 245 (2005 m. - 256) šeimos (globėjų), globojančios vaikus. Jose 307 (2004 m. - 306, 2005 m. - 310) globojamieji vaikai. Valstybinėse globos įstaigose, specialiojo ugdymo mokyklose 154 (2004 m. - 204, 2005 m. - 159) šiauriečiai vaikai. 2006 m. 14 (2005 m. - 9) vaikų nukreipta į specialiuosius Vaikų auklėjimo ir globos namus.

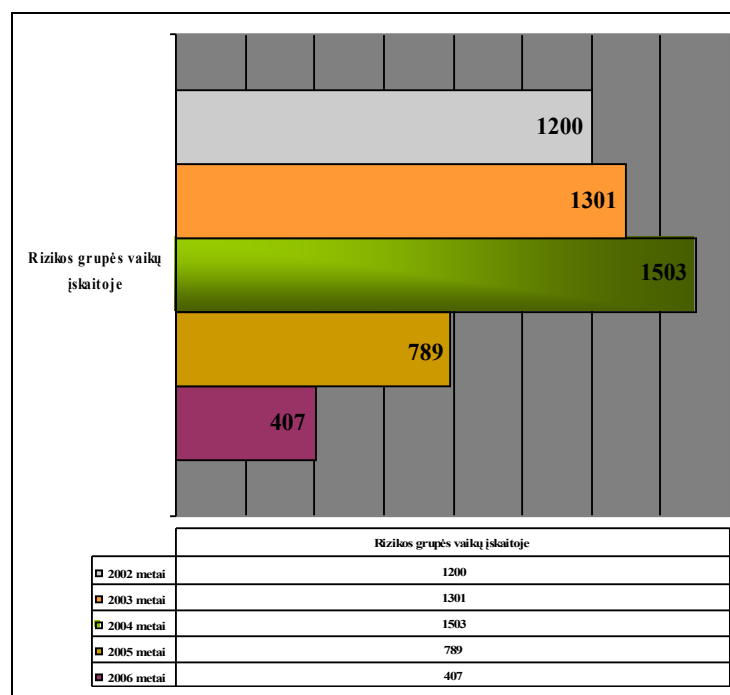
	245	307	154
	256	310	159
	256	306	204
	260	307	211
		298	271
	Šeimos (globėjų) globojančios vaikus	Šeimose globajami vaikai	Valstybinėse globos įstaigose, specialiojo
■ 2006 metai	245	307	154
■ 2005 metai	256	310	159
■ 2004 metai	256	306	204
■ 2003 metai	260	307	211
■ 2002 metai		298	271

3 pav. Globojamų vaikų skaičiaus kaita nuo 2002m. iki 2006m.

Kaip matyti iš 3 pav. nuo 2002 m. padidėjo skaičius vaikų, kuriuos globoja šeimos ir sumažėjo valstybinėse globos įstaigose, bei specialiojo ugdymo mokyklose globojamų vaikų. Ši situacija, mūsų nuomone, gali turėti teigiamos įtakos vaikų socialinės kompetencijos ugdymuisi.

Socialinės rizikos grupės šeimos, kuriose auga vaikai, yra didžiausias Lietuvos visuomenės rūpestis. Šiaulių mieste 2006 m. socialinės rizikos grupės šeimų buvo 297 (2003 m. – 579, 2004 m. – 565, 2005 m. – 448), jose vaikų – 540 (2003 m. – 1035, 2004 m. – 960, 2005 m. – 1008).

Prasidėjus 2006 – 2007 mokslo metams Šiaulių mieste užfiksuota 11 (2005 - 2006 m / m. – 8) mokyklos nelankančių vaikų. Šis faktas dažnai skatina tokių vaikų deviantinių elgesį. Taip pat buvo užfiksuoti 7-10 metų amžiaus vaikai, kurie net nepradėjo lankyti mokyklos. Daugelis šių vaikų didelę laiko dalį praleidžia gatvėje, ko pasekoje daro įvairius nusikaltimus. Vaikai, nelankantys mokyklos, yra rezervas socialinės atskirties grupėms papildyti. Didelė tikimybė, kad ne ką geresnė ateitis laukia ir vaikų, linkusių pažeidinėti visuomenei priimtų taisyklių bei normų. Mokytojai pastebi, kad didelis pamokų nelankomumas daugiausia lydi rizikos grupės vaikus.

4 pav. Rizikos grupės vaikų skaičiaus dinamika nuo 2002m. iki 2006m.

Šiaulių miesto Vaiko teisių apsaugos skyriaus įskaitoje per 2006 metus buvo 407 (2004 m. - 1503, 2005 m. - 789) rizikos grupės vaikai. Skurdas, nedarbas, blogas tėvų pavyzdys, žalingi įpročiai, yra socialinių veiksnių, įtakančių nepilnamečių nusikalstamumą, reikšmingiausias socialinis veiksnys. Iš 4 pav. matyti, kad rizikos grupės vaikų skaičius lyginant pagal metus (nuo 2002m. iki 2006m.) mažėja. Rizikos grupės vaikų skaičiaus mažėjimui įtakos galėjo turėti šalyje nuolat besikeičiantis kultūrinis, socialinis ir politinis gyvenimas. Bet atsižvelgiant į Lietuvos gyventojų skaičių, rizikos grupės vaikų yra pakankamai daug.

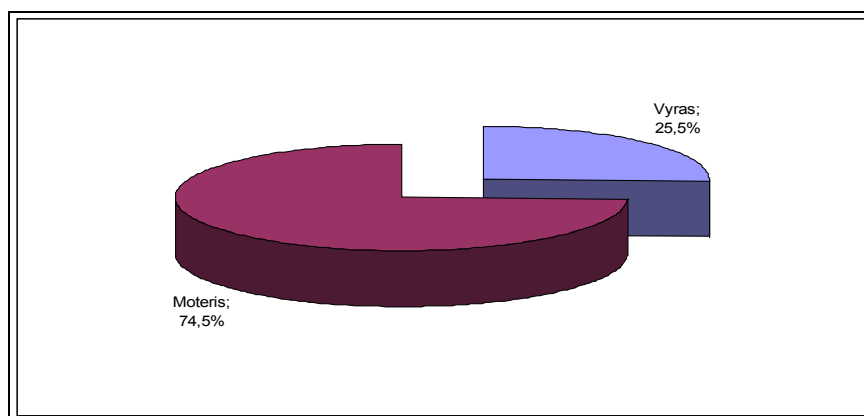
2006 metais Šiaulių mieste 150 vaikų padarė nusikaltimus (2005 m. - 113). Iš jų 101 – viešose vietose (2005 m. - 127), 69 – grupėse (2005 m. - 58). 87 nepilnamečiai įvykdė (2005 m. - 78): turto prievartavimas – 2, vagystės – 53, transporto priemonių vagystės – 8, vagystės iš transporto

priemonių – 7, vagystės iš butų, sodų – 17. Per 2006 metus nepilnamečiai padarė sunkias, labai sunkias veikas – 71 (2005 m. – 52), iš kurių, net 1 tyčinį nužudymą (2005 m. – 0) ir t.t. Visas padarytas nusikalstamas veikas nepilnamečiai padarė dėl savanaudiškų paskatų.

2006 metais užfiksuoti 23 atvejai (2004 – 8, 2005 m. - 23), kai nuo suaugusiųjų smurto nukentėjo vaikai.

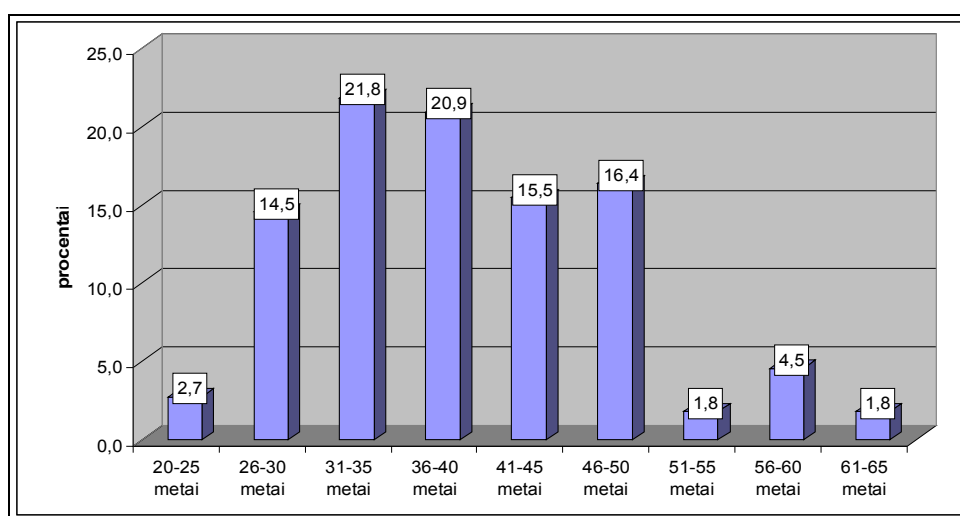
2.3. Specialistų kaip ekspertų nuomonių į rizikos grupės vaikų socialinių kompetencijų raišką analizė

Pateikdami 2.1. skyriuje išsamią specialistų kaip ekspertų charakteristiką užimamų pareigų aspektu, matome, jog lyties aspektu ekspertai pasiskirstė taip: tyrime dalyvavo 25,5% vyrų ir 74,5% moterų (žr. 5 pav.).

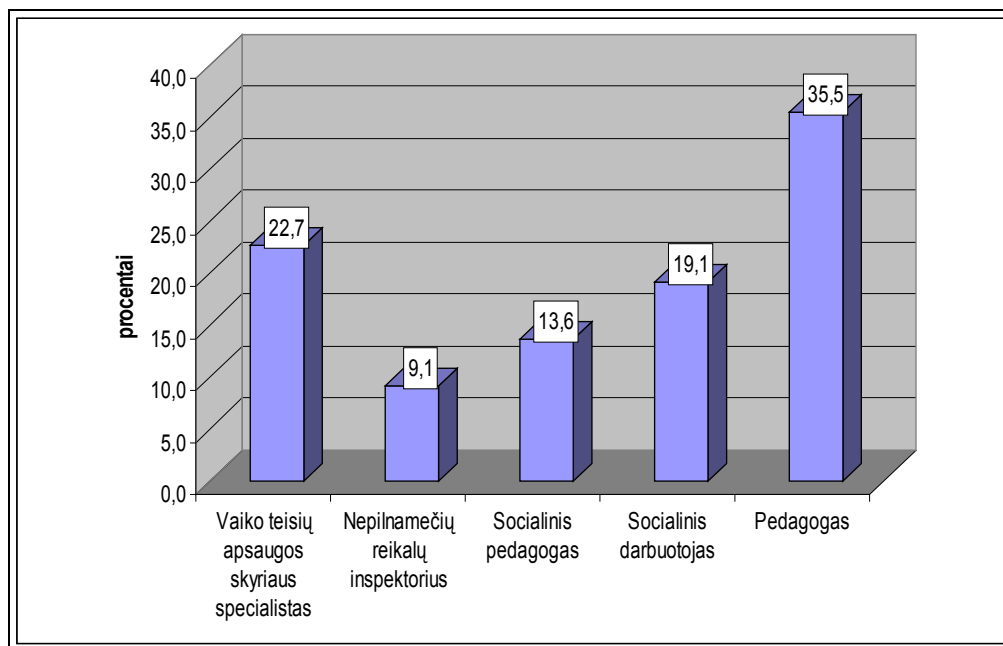
5 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį (N = 110)

Iš 5 pav. matyti, jog su rizikos grupės vaikais daugiausia dirba moterys – specialistės. Pasidomėjome ir ekspertų amžiumi (žr. 6 pav.).

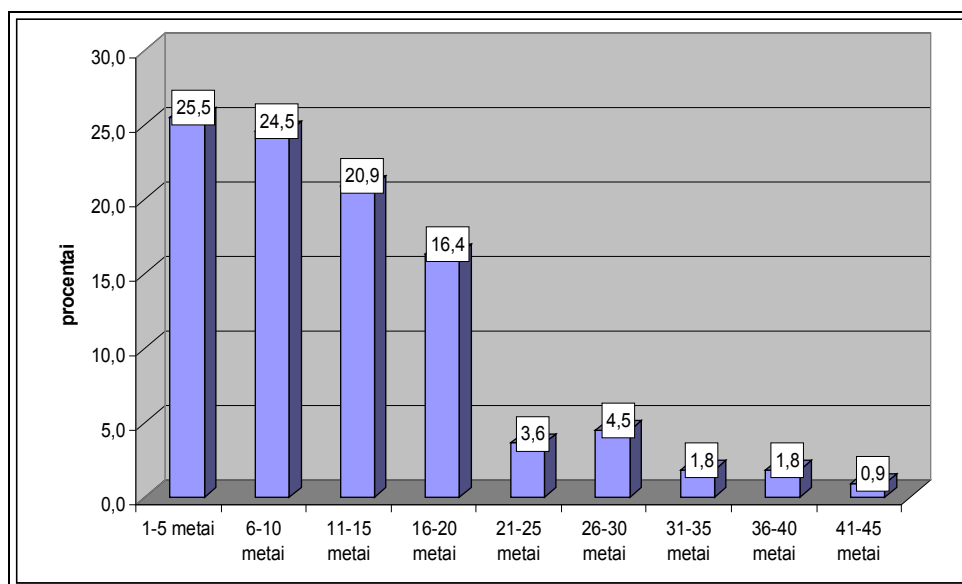
6 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių (N = 110)

Amžius – tai rodiklis, kuris leidžia spręsti apie specialisto įgytas kompetencijas, profesinę ir asmeninę patirtį. Mūsų apklausti respondentai daugiausia yra nuo 26 m. iki 50 m. amžiaus grupėje, kas tik išryškina jų, kaip specialistų, brandą ir turimas kompetencijas.

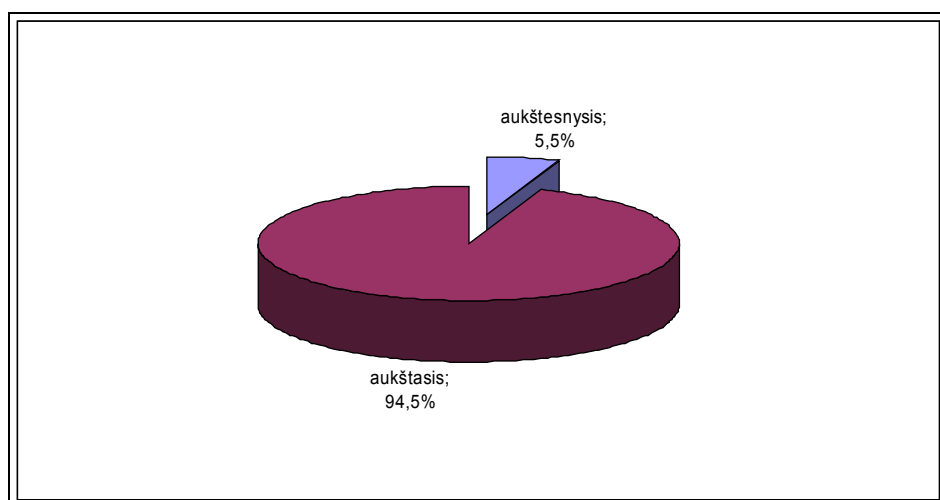
7 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal užimamas pareigas (N = 110)

Aptariant respondentų pasiskirstymą pagal užimamas pareigas, matome jog dominuoja pedagogai (35,5%), vaikų teisių apsaugos skyriaus specialistai (22,7%), mažiausiai – nepilnamečių reikalų inspektorius (9,1%). Respondentų pasiskirstymas pagal užimamas pareigas, dar kartą įrodo, kad buvo atrinkti specialistai, kurie gali būti ekspertais (žr. 7 pav.).

8 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal darbo stažą (N = 110)

Darbo stažas leidžia apibūdinti ekspertus turimų kompetencijų požiūriu, todėl galime kelti prielaidą, jog kuo didesnis darbo stažas, tuo daugiau specialistas turi įvairiapusių kompetencijų. Didelė dalis respondentų turi 1-5 metų, 6-10, 11-15, 16-20 darbo stažą (žr. 8 pav.).

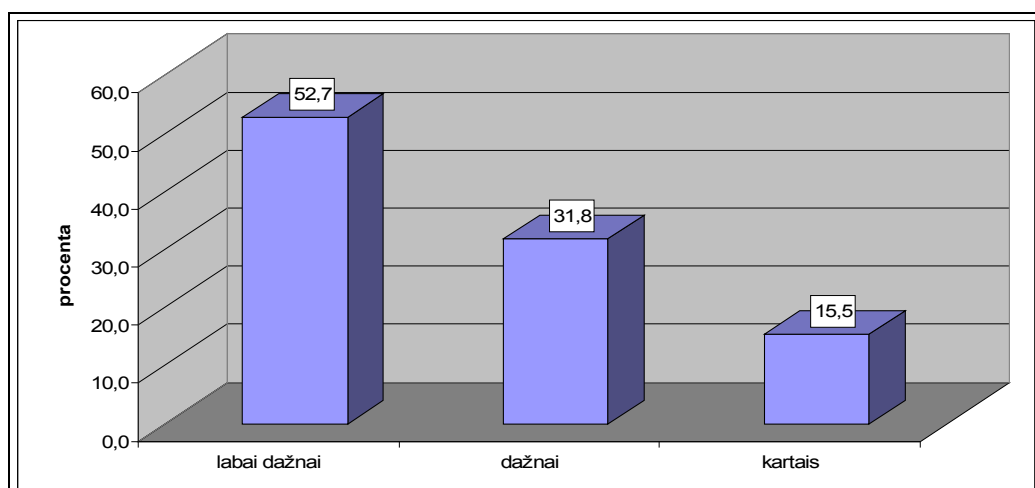

9 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą (N = 110)

Aptariant respondentų išsilavinimą, matyti, jog tyrime dalyvavusių dauguma turėjo įgiję aukštąjį išsilavinimą (94,5%) ir tik maža dalis – aukštesnįjį (5,5%). Tai patvirtina, jog tiriamieji turi aukščiausią kvalifikaciją ir gali būti ekspertai (žr. 9 pav.).

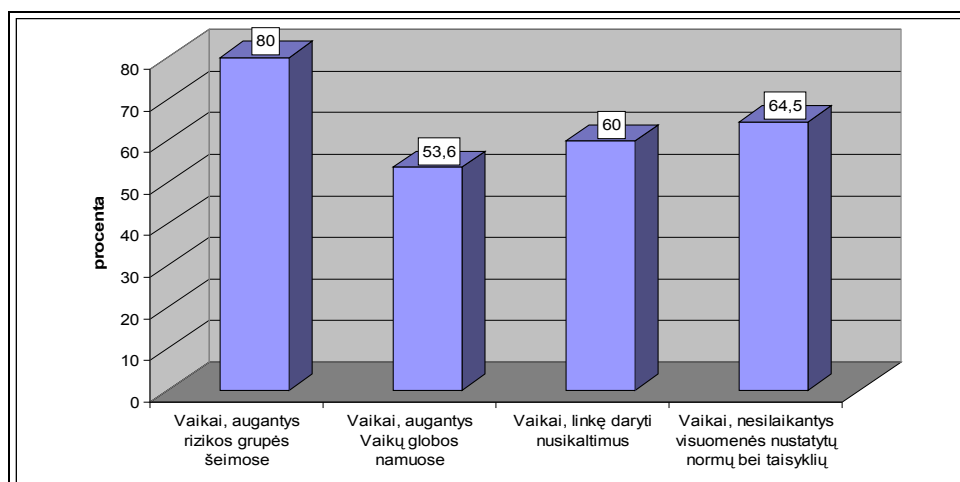
Po išsamios demografinio bloko charakteristikos buvo analizuotos specialistų kaip ekspertų nuomonės apie darbą su rizikos grupės vaikais.

Apibendrinant atsakymą į klausimą, kaip dažnai ekspertai susiduria savo darbe su rizikos grupės vaikais, gauti tokie rezultatai (žr. 10 pav.).

10 pav. Ryšio su rizikos grupės vaikais dažnumas (N = 110)

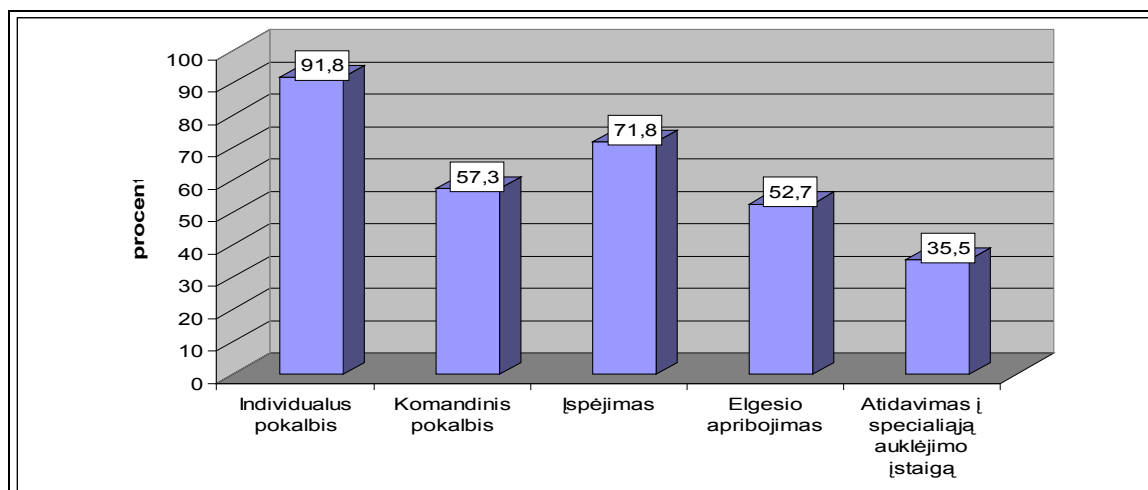
Iš 10 paveikslo matyti, jog daugiau kaip pusė respondentų labai dažnai susidūria su rizikos grupės vaikais (52,7%), trečdalis respondentų (31,8%) - dažnai ir tik maža dalis – kartais (15,5%). Šie skaičiai leidžia teigti, jog specialistai kaip ekspertai dažnai bendrauja su rizikos grupės vaikais ir yra susipažinę su šių vaikų elgesio ypatumais.

11 pav. Vaikų rizikos grupės (N = 110)

Specialistai taip pat apibūdino vaikų rizikos grupes, su kuriais dirba (žr. 11 pav.). Dauguma respondentų teigia (80%), jog dirba su vaikais, augančiais rizikos grupės šeimose. Specialistai kaip ekspertai taip pat nurodė, kad dirba su vaikais, nesilaikančiais visuomenės nustatytų normų bei taisyklių (64,5%) ir vaikais, linkusiais daryti nusikaltimus (60%). Šiek tiek daugiau nei pusė respondentų turėjo ryšį su vaikais, augančiais vaikų globos namuose (53,6%). Vaikų charakteristikas labai aiškiai atspindi grupė, kuriai jie yra priskiriami.

Respondentai taip pat nurodė labiausiai rizikos grupės vaikams taikomas auklėjimo poveikio priemones (žr. 12 pav.).

12 pav. Rizikos grupės vaikams taikomos auklėjamo poveikio priemonės (N = 110)

Net 91,8% respondentų taiko individualų pokalbį su vaiku, kas leidžia teigti, jog pokalbio metodas gali būti vienas iš efektyviausių metodų. Šiek tiek mažiau tiriamųjų darbe su rizikos grupės vaikais naudoja išpėjimą (71,8%). Ir tik šiek tiek daugiau nei trečdalis tiriamųjų rizikos grupės vaikus atiduoda į specialiąją auklėjimo įstaigą (35,5%), kas rodo, jog specialistai pripažįsta ir griežčiausią auklėjimo būdą šiai respondentų grupei (rizikos grupės vaikams). Taip pat daugiau kaip pusė (52,7%) ekspertų nurodo, kad taiko vieną iš griežtų auklėjimo metodų - elgesio apribojimą.

Specialistai kaip ekspertai neapklausiant vaiko, vertino (prognozavo) rizikos grupės vaikų socialinius įgūdžius. Iš nagrinėtos literatūros matyti, jog vaikui augant, perimant ir įsisavinant jį supančios aplinkos dėsnius bei sąveikaujant su kitais, lavėja jo socialiniai įgūdžiai ir didėja socialinė kompetencija. Geri santykiai su bendraamžiais, suaugusiais turi įtakos socialinės kompetencijos raidai, jų pagrindu lengviau formuojami socialiniai įgūdžiai: mokėjimas reikšti savo jausmus; mokėjimas išgirsti, išklaudyti draugą; pagalba; pagarba vienas kitam; įsivaizdavimas kaip jaučiasi kitas (empatija), bendradarbiavimas.

Nustatant rizikos grupės vaikų savęs pažinimo ir vertinimo įgūdžius, atliksime rizikos grupės vaikų savęs pažinimo ir vertinimo įgūdžių faktorinę analizę ir nustatysime faktorinį svorį L, KMO ir aprašomąją sklaidą (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Savęs pažinimo ir vertinimo įgūdžių faktorinė analizė (N = 110)

Faktoriai	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO
Savo galimybių pervalinimas			
Yra patenkintas savimi	.734	15,3	
Savimi pasitiki	.726		
Nenuvertina savęs dėl patirtų nesėkmių	.583		
Realus savo savybių ir aplinkos vertinimas			0,72
Išskiria savo gerąsias ir blogąsias savybes	.915	12,4	
Įvardina tai, ką jaučia	.596		
Linkęs ieškoti blogo elgesio priežasčių savyje, o ne kituose	.521		
Elgesio įvertinimas išskylant sunkumams			
Stebi savo elgesį įvairiose situacijose	.653	10,8	
Įveikia išskylančius sunkumus	.621		
Aplinkinių nuomonės svarbumas			
Domisi kaip jį kiti žmonės vertina	.588	9,7	
Galvoja, kad yra neblogesnis už kitus	.552		

Beveik visų kintamųjų ir ekstrahuotų faktorių koreliacijos koeficientai didesni už 0,5. Tai liudija apie stiprų tarpusavio ryšį. Aprašomoji sklaida taip pat rodo, kad gauti faktoriai atspindi matuojamus požymius.

Tačiau patikrinus statistinius koeficientus, įgūdžiai „Savarankiškai apsisprendžia“, „Galvoja, kad ir kiti neblogai jį vertina“, „Įgyvendina tai, ką nusprendė padaryti“ ir „Domisi, ką gerai sugeba padaryti“ yra atmesti dėl labai mažo faktorinio svorio (L).

Išsiskyrė tokios savęs pažinimo ir vertinimo įgūdžių faktorių grupės: „Savo galimybių pervaldinimas“, „Realus savo savybių ir aplinkos vertinimas“, „Elgesio įvertinimas išskylant sunkumams“, „Aplinkinių nuomonės svarbumas“.

Galima daryti prielaidą, jog specialistai rizikos grupės vaikus vertina kaip savimi pasitikinčius bei patenkintus savimi ir nenuvertinančius bei nekreipiančius dėmesį į patirtas nesėkmes, nors ir suvokiančius savo elgesio gerąsias ir blogąsias savybes. Dažnas rizikos grupės vaikas sprendimus daro savyje, nepasitardamas su suaugusiais ar bendraamžiais bei sunkumus stengiasi įveikti be kitų pagalbos. Specialistai teigia, jog tokiems vaikams yra mažai svarbus kitų žmonių vertinimas.

Aptariant vaikų savitvardos ir savidrausmės įgūdžius, atliksime rizikos grupės vaikų savitvardos ir savidrausmės įgūdžių faktorių analizę ir nustatysime faktorinį svorį L, KMO ir aprašomąją sklaidą (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Savitvardos ir savidrausmės įgūdžių faktorių analizė (N = 110)

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO
Savitvarda bei numatytos veiklos vykdymas			0,77
Moka tinkamai nusiraminti	.883	32,0	
Prisiverčia atlikti ir tą užduotį, kuri jam nepatinka.	.691		
Moka pasipriešinti kitų spaudimui.	.572		
Vykdo pažadus, įsipareigojimus.	.545		
Kitų žmonių neigiama įtaka			
Pasiduoda kitų blogai įtakai	.556	12,0	

Specialistai kaip ekspertai išryškino savitvardos bei savidrausmės įgūdžius, padedančius reguliuoti nuotaiką, suvokti teisingumą, „nepaskandinti“ teisingo objektyvaus mąstymo ir taip išlikti santūriam, aiškiai mąstančiam ir susikaupusiam.

Išsiskyrė tokios savitvardos bei savidrausmės įgūdžių faktorių grupės: „Savitvarda bei numatytos veiklos vykdymas“, „Kitų žmonių neigiama įtaka“.

Patikrinus statistinius koeficientus, įgūdžiai „Laikosi mandagumo taisyklių“, „Valdo savo jausmus“ yra atmesti dėl labai mažo faktorinio svorio (L).

Specialistai mano, jog tokie vaikai nemoka savęs valdyti bei neatlieka užduočių, kurios jiems nepatinka. Specialistų nuomone, rizikos grupės vaikai pasiduoda kitų žmonių blogai įtakai bei retai vykdo įsipareigojimus.

Aptariant vaikų iniciatyvumo, mandagumo ir dėmesingumo įgūdžius, išanalizuosime rizikos grupės vaikų savitvardos ir savidrausmės įgūdžių faktorinę analizę ir nustatysime faktorinį svorį L, KMO ir aprašomąją sklaidą (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

Iniciatyvumo, mandagumo ir dėmesingumo įgūdžių faktorinė analizė (N = 110)

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO
Dėmesinga, aiški, nuoširdi komunikacija			0,81
Dėmesingai kitą išklauso	.705	21,5	
Pasirenka tinkamą kalbėjimo garsumą, greitį	.691		
Bendraudamas palaiko akių kontaktą	.674		
Aiškiai reiškia savo mintis	.576		
Nuoširdžiai šypsosi	.540		
Verbalinis bendravimas			
Su kitais gražiai, maloniai kalba	.776	11,6	
Atvirumas aplinkiniams			
Nesijaučia nepatogiai, kai kiti su juo bando užmegzti kontaktą	.641	8,3	

Išsiskyrė tokios savitvardos bei savidrausmės įgūdžių faktorių grupės: „Dėmesinga, aiški, nuoširdi komunikacija“, „Verbalinis bendravimas“, „Atvirumas aplinkiniams“.

Patikrinus statistinius koeficientus, įgūdžiai „Geba įvertinti situacijos aplinkybes“, „Nevartoja nederamų žodžių“, „Paprašo kitų pagalbos, esant reikalui“ ir „Moka įsiterpti į kitų pokalbį“ yra atmesti dėl labai mažo faktorinio svorio (L).

Specialistų nuomone, tokie vaikai retai būna dėmesingi, nemoka palaikyti verbalinį kontaktą su kitais žmonėmis. Tokie vaikai nelinkę atvirauti aplinkiniams, t.y. ne visada stengiasi užmegzti kontaktą.

Išanalizavus rizikos grupės vaikų empatiškumo, tolerancijos ir gebėjimo spręsti problemas įgūdžius matysime, kad atlikus faktorinę analizę išskirti trys faktoriai: „Gebėjimas susikalbėti bei

pagalbos teikimas aplinkiniams“, „Pagarba kitiems žmonėms“, „Atsižvelgimas į kitų žmonių emocinę būseną“ (žr. 4 lentelę).

4 lentelė

**Empatiškumo, tolerancijos ir gebėjimo spręsti problemas įgūdžių faktorinė analizė
(N = 110)**

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO
Gebėjimas susikalbėti bei pagalbos teikimas aplinkiniams			0,88
Moka susitarti su aplinkiniais	.709	20,5	
Ramiai išsako savo nuomonę	.642		
Aiškinasi, kodėl įvyko nesutarimas	.560		
Nelaimės, nesėkmės atveju stengiasi kaip nors padėti	.535		
Pagarba kitiems žmonėms			
Nepažeidžia kitų teises	.766	17,6	
Atsižvelgia į aplinkinių norus	.678		
Atsižvelgimas į kitų žmonių emocinę būseną			
Atpažįsta kitų žmonių emocinę būseną	.814	11,9	

Patikrinus statistinius koeficientus, įgūdžiai „Būdamas neteisus prisipažįsta savo kalte, atsiprašo“, „Gražiai sugyvena su kitais žmonėmis“, „Moka priimti kitokią nuomonę, vertinimą“ ir „Bando įsivaizduoti save kito žmogaus vietoje“ yra atmeti dėl labai mažo faktorinio svorio (L).

Galima daryti prielaidą, jog rizikos grupės vaikai retai atsižvelgia į kitų žmonių emocinę būseną, nors dažnai to ir neparodo. Tokie vaikai yra nelinkę ieškoti kompromisų su aplinkiniais, retai nepažeisdami aplinkinių teises.

Atlikus faktorinę analizę išsiskyrė tik vienas faktorius: „Kryptingumo ir atsakomybės įgūdžiai“ (žr. 5 lentelę).

Kryptingumo ir atsakomybės įgūdžių faktorinė analizė (N = 110)

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO
Kryptingumo ir atsakomybės įgūdžiai			0,86
Savo noru imasi atlikti užduotis	.789	47,7	
Kruopščiai atlieka prisiimtas užduotis	.757		
Moka išsikelti aiškų tikslą	.692		
Moka planuoti veiklą	.680		
Dalinasi sumanymais, kaip pasiekti užsibrėžtą tikslą	.669		
Stengiasi duotą pažadą ištesėti	.649		
Blogai atlikęs užduotį pasižada ją iš naujo atlikti	.579		

Specialistų nuomone, rizikos grupės vaikai savo noru nesiima atlikti jiems skirtos veiklos, Respondentų nuomonė, jog šie vaikai retai iš naujo atlieka blogai atliktą užduotį.

Atlikus faktorinę analizę išsiskyrė tik vienas faktorius: „Pagarbos įgūdžiai“ (žr. 6 lentelę).

Pagarbos įgūdžių faktorinė analizė (N = 110)

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO
Pagarbos įgūdžiai			0,58
Leidžia kitiems išsakyti savo nuomonę	.609	23,4	
Nemenkina kito gebėjimų, minčių, pastangų	.543		

Patikrinus statistinius koeficientus, įgūdžiai „vengia įsakinėti, nurodinėti“, „Pasitiki“ yra atmesti dėl labai mažo faktorinio svorio (L).

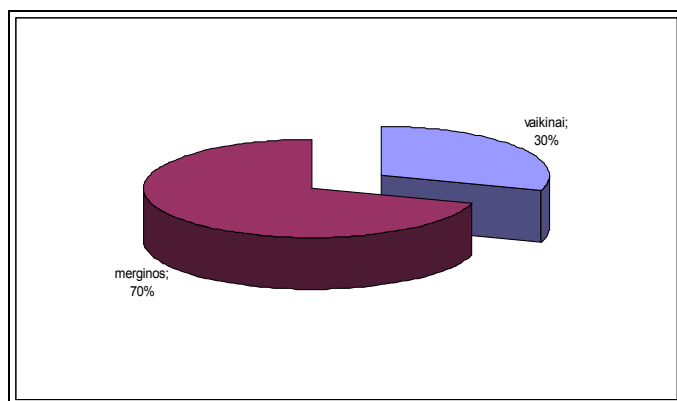
Labiausiai tokie vaikai, specialistų nuomone, neleidžia kitiems išsakyti savo nuomones, dažnai menkindami aplinkinių gebėjimus, mintis, pastangas ir pan.

Galima daryti prielaidą, jog vaikai, kurie turi gerus socialinius įgūdžius, yra draugiški ir dosnūs, sugeba suvokti kitų motyvus ir jausmus, pasitiki savimi, jaučiasi laimingesni ir yra atsparesni patyčioms. Kai socialinės kompetencijos stinga, vaikai elgiasi impulsyviai, nesugeba

įvardinti savo jausmų, įsijausti į kito būseną, nepasitiki savimi, todėl jie sunkiau pritampa, nesugeba išlaikyti draugystės, jaučiasi vienišesni ir nelaimingesni.

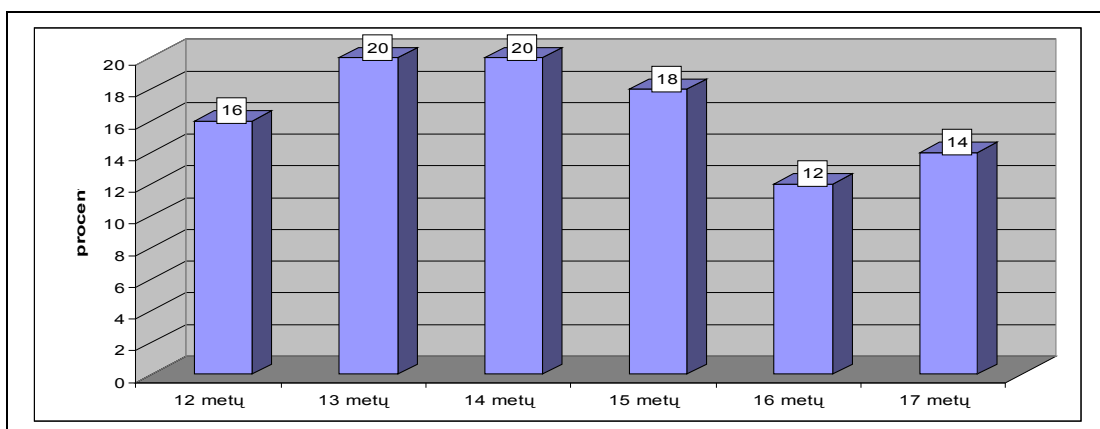
2.4. Rizikos grupės vaikų požiūrį į jų socialinių kompetencijų raišką analizė

Prieš aptariant rizikos grupės vaikų požiūrį į jų turimą socialinę kompetenciją, pristatysime respondentus lyties aspektu (žr. 13 pav.).

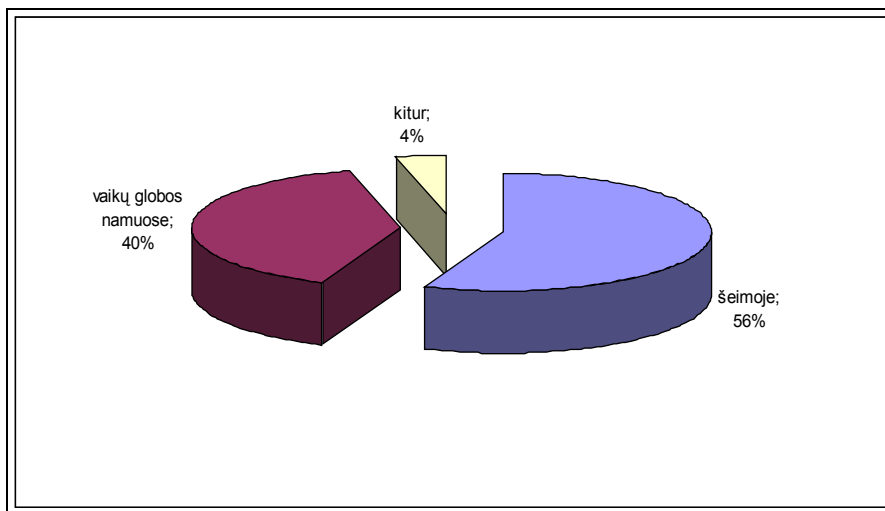
13 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį (N = 50)

Iš 9 paveikslo matyti, jog tyrime dalyvavo didelė dauguma - 70% merginų ir mažesnė dalis - 30% vaikinių. Tokiam respondentų pasiskirstymui pagal lytį įtakos turėjo tai, jog didelė dalis berniukų, priklausančių rizikos grupei, kategoriškai atsisakė būti apklausiami. Šis faktas leidžia teigti, kad merginos yra komunikablesnės ir drąsesnės. Nesutikimo dalyvauti tyrime priežastis galėjo įtakoti ir respondentų pasiskirstymą pagal amžių (žr. 14 pav.).

14 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių (N = 50)

Tyrime dalyvavo 12 m. – 17 m. amžiaus rizikos grupės vaikai. Toks amžiaus tarpsnis labiausiai atitinka vaikų, priklausančių rizikos grupei, charakteristiką. Kaip matyti iš 14 pav. tyrime dalyvavo daugiausiai vaikų, priklausančių 13 ir 14 metų amžiaus grupei (po 20%). Mažiausiai – 16 metų grupės (12%).

15 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą (N = 50)

Aptariant respondentų (rizikos grupės vaikų) pasiskirstymą pagal jų gyvenamąją vietą, matome, jog didelė vaikų dalis laiko save gyvenant šeimoje (56%), nors dalis jų laikinai yra apgyvendinti vaikų specialiuose globos ir auklėjimo namuose. Kiti rizikos grupės vaikai nurodė, jog gyvena vaikų globos namuose (40%), o kita maža dalis vaikų (4%) paaiškino, jog gyvena pas senelius, tetas ir kitur (žr.15 pav.). Daugiau nei pusė visų respondentų nori, kad jie būtų pristatyti, kaip vaikai, turintys šeimas. Tai rodo jų teigiamą požiūrį į šeimą ir šio fakto svarbą.

Norėdami išanalizuoti rizikos grupės vaikų savęs pažinimo ir vertinimo įgūdžius, atliksime rizikos grupės vaikų savęs pažinimo ir vertinimo įgūdžių faktorinę analizę ir nustatysime faktorinį svorį L, KMO ir aprašomąją sklaidą (žr. 7 lentelę).

7 lentelė

Savęs pažinimo ir vertinimo įgūdžių faktorinė analizė (N = 50)

Faktoriai	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO
-----------	----------------------	-----------------------	-----

Aplinkinių nuomonės svarbumas		
Aš domiuosi kaip mane kiti žmonės vertina	.876	13,4
Aš išskiriu savo gerąsias ir blogąsias savybes	.661	
Pasitikėjimas savimi		
Savimi pasitikiu	.931	13,1
Esu patenkintas savimi	.820	
Teigiama savivoka		
Galvoju, kad ir kiti neblogai mane vertina	.754	10,2
Įveikiu išskylančius sunkumus	.574	
Savarankiškumas		
Savarankiškai apsisprendžiu	.696	9,8
Įgyvendinu tai, ką nusprendžiau padaryti	.539	
Aš įvardinu tai, ką jaučiu	.513	
Savistaba ir domėjimasis veikla		
Aš stebiu savo elgesį įvairiose situacijose	.810	9,0
Aš domiuosi, ką gerai sugebu padaryti	.559	

0,57

Beveik visų kintamųjų ir ekstrahuotų faktorių koreliacijos koeficientai didesni už 0,5. Tai liudija apie stiprų tarpusavio ryšį. Aprašomoji sklaida taip pat liudija, kad gauti faktoriai atspindi matuojamus požymius.

Tačiau patikrinus statistinius koeficientus, įgūdžiai „Esu linkęs ieškoti blogo elgesio priežasčių savyje, o ne kituose“, „Galvoju, kad esu neblogesnis už kitus“, „Nenuvertinu savęs dėl patirtų nesėkmių“ yra atmesti dėl labai mažo faktorinio svorio (L).

Išsiskyrė tokios savęs pažinimo ir vertinimo įgūdžių faktorių grupės: „Aplinkinių nuomonės svarbumas“, „Pasitikėjimas savimi“, „Teigiama savivoka“, „Savarankiškumas“, „Savistaba ir domėjimasis veikla“.

Galima daryti prielaidą, jog patys vaikai save vertina pagal aplinkinių suformuotą nuomonę, jiems svarbu kaip aplinkiniai asmenys vertina juos. Dauguma rizikos grupės vaikų pasitiki savimi bei pasižymi teigiama savivoka. Tokiems vaikams nesvetimas ir savarankiškumas, t.y. jie yra pajėgūs spręsti bei įgyvendinti sumanytus užmojus, todėl dažnai patys savarankiškai priima sprendimus.

Atliksime rizikos grupės vaikų savikontrolės įgūdžių faktorinę analizę ir nustatysime faktorinį svorį L, KMO ir aprašomąją sklaidą (žr. 8 lentelę).

8 lentelė

Savikontrolės įgūdžių faktorinė analizė (N = 50)

Faktoriai	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO
Jausmų, mandagumo bei nemėgiamos veiklos atlikimas			0,69
Moku tinkamai nusiraminti	.856	32,2	
Moku valdyti savo jausmus	.695		
Prisiverčiu atlikti ir tą užduotį, kuri man nepatinka	.685		
Laikausi mandagumo taisyklių	.553		
Nepasidavimas blogai įtakai			
Nepasiduodu blogai kitų įtakai	.949	17,5	

Tačiau patikrinus statistinius koeficientus, įgūdžiai „Vykdau pažadus, įsipareigojimus“, „Moku pasipriešinti kitų spaudimui“, yra atmesti dėl labai mažo faktorinio svorio (L).

Išsiskyrė tokios savikontrolės įgūdžių faktorių grupės: „Jausmų, mandagumo bei nemėgiamos veiklos atlikimas“, „Nepasidavimas blogai įtakai“.

Dauguma rizikos grupės vaikų mano, jog moka tinkamai nusiraminti, tinkamai gali valdyti savo emocijas, jausmus. Jie nesibodi atlikti ir nemėgiamų darbų. Tokie vaikai nurodo, jog stengiasi nepasiduoti blogai aplinkinių įtakai. Tai prieštarauja prieš tai išsakytai ekspertų nuomonei.

Aptariant rizikos grupės vaikų verbalinio ir neverbalinio kontakto užmezgimą, atliksime rizikos grupės vaikų verbalinio ir neverbalinio kontakto užmezgimo teiginių faktorinę analizę ir nustatysime faktorinį svorį L, KMO ir aprašomąją sklaidą (žr. 9 lentelę).

9 lentelė

Verbalinio ir neverbalinio kontakto užmezgimo teiginių faktorinė analizė (N = 50)

Faktoriai	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO
-----------	----------------------	-----------------------	-----

Dėmesys aplinkiniams		
Pasirenku tinkamą kalbėjimo garsumą, greitį	.769	22,2
Bendraudamas palaikau akių kontaktą	.742	
Nuoširdžiai šypsaisi	.650	
Dėmesingai kitą išklausau	.626	
Su kitais gražiai, maloniai kalbu	.604	
Tinkamas situacijos įvertinimas		
Aiškiai reiškiu savo mintis	.752	18,6
Moku įvertinti situacijos aplinkybes	.707	
Pagalbos nevengimas ir komunikacija		
Nesijaučiu nepatogiai, kai kiti su manim bando užmegzti kontaktą	.800	14,1
Paprašau kitų pagalbos, esant reikalui	.653	
Moku įsiterpti į kitų pokalbį	.583	
Taisyklinga kalbėsena		
Nevartoju nederamų žodžių	.900	11,6

0,66

Išsiskyrė tokios vaikų verbalinio ir neverbalinio kontakto užmezgimo faktorių grupės: „Dėmesys aplinkiniams“, „Tinkamas situacijos įvertinimas“, „Pagalbos nevengimas ir komunikacija“, „Taisyklinga kalbėsena“.

Galima daryti prielaidą, jog rizikos grupės vaikai mano, jog jie mielai skiria dėmesio aplinkiniams žmonėms, teigiamai priimdami jų nuomonę. Respondentai nurodo, jog situaciją įvertina tinkamai, įvertindami visas aplinkybes. Pagalbą taip pat jie stengiasi priimti, esant reikalui jos net ir paprašo. Visi minėti teiginiai rodo, kad vaikai save ir savo elgesį vertina aukštai.

Norėdami išanalizuoti rizikos grupės vaikų tarpusavio sąveikos sukūrimo ir konfliktų sprendimo įgūdžius, atliksime rizikos grupės vaikų tarpusavio sąveikos sukūrimo ir konfliktų sprendimo teiginių faktorinę analizę ir nustatysime faktorinį svorį L, KMO ir aprašomąją sklaidą (žr. 10 lentelę).

10 lentelė

Tarpusavio sąveikos sukūrimas ir konfliktų sprendimo faktorinė analizė (N = 50)

Faktoriai	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO
-----------	----------------------	-----------------------	-----

Kaltės pripažinimas bei aplinkinių norų paisymas		
Bandau įsivaizduoti save kito žmogaus vietoje	.810	28,3
Būdamas neteisus pripažįstu savo kaltę, atsiprašau	.702	
Nelaimės, nesėkmės atveju stengiuosi kaip nors padėti	.674	
Atsižvelgiu į aplinkinių norus	.671	
Gebėjimas rasti kompromisą		
Ramiai išsakau savo nuomonę	.536	22,1
Moku susitarti	.529	
Aplinkinių nuomonės paisymas		
Nepažeidžiu kitų teisių	.544	19,8
Moku priimti kitokią nuomonę, vertinimą	.533	

0,85

Išsiskyrė tokios vaikų tarpusavio sąveikos sukūrimo ir konfliktų sprendimo faktorių grupės: „Kaltės pripažinimas bei aplinkinių norų paisymas“, „Gebėjimas rasti kompromisą“, „Aplinkinių nuomonės paisymas“.

Patikrinus statistinius koeficientus, įgūdžiai „Ramiai išsakau savo nuomonę“, „Atpažįstu kitų žmonių emocinę būseną“, „Gražiai sugyvenu su kitais žmonėmis“ yra atmesti dėl labai mažo faktorinio svorio (L).

Galima daryti prielaidą, jog rizikos grupės vaikai galvoja, kad jie būdami neteisūs dažniausiai pripažįsta savo kaltę bei atsiprašo. Respondentai nurodo, jog jie rečiau randa kompromisą su aplinkiniais, sprendžiant įvairius iškilusius klausimus. Dalis vaikų teigia, jog jie paiso ir aplinkinių išreikštos nuomonės, nepažeidžia kitų asmenų teisių.

Siekdami išanalizuoti rizikos grupės vaikų veiklos ir bendradarbiavimo įgūdžius, atliksime rizikos grupės vaikų veiklos ir bendradarbiavimo teiginių faktorių analizę ir nustatysime faktorių svorį L, KMO ir aprašomąjį sklaidą (žr. 11 lentelę).

11 lentelė

Veiklos ir bendradarbiavimo teiginių faktorių analizė (N = 50)

Faktoriai	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO
-----------	----------------------	-----------------------	-----

Bendradarbiavimas su aplinkiniais		
Leidžiu kitiems išsakyti savo nuomonę	.755	22,0
Pasitikiu kitais	.660	
Nemenkinu kito gebėjimų, minčių, pastangų	.621	
Dalinuosi sumanymais, kaip pasiekti, užsibrėžtą tikslą	.557	
Stengiuosi duotą pažadą ištesėti	.516	
Užduočių planavimas ir atlikimas		
Moku planuoti veiklą	.760	18,9
Savo noru imuosi atlikti užduotis	.685	
Krupščiau atlieku prisiimtas užduotis	.511	
Vengimas įsakinėti		
Vengiu įsakinėti, nurodinėti	.653	7,5

0,70

Išsiskyrė tokios vaikų veiklos ir bendradarbiavimo teiginių faktorių grupės: „Bendradarbiavimas su aplinkiniais“, „Užduočių planavimas ir atlikimas“, „Vengimas įsakinėti“.

Patikrinus statistinius koeficientus, įgūdžiai „Blogai atlikęs užduotį pasižadų ją iš naujo atlikti“, „Moku iškelti aiškų tikslą“ yra atmesti dėl labai mažo faktorinio svorio (L).

Galima daryti prielaidą, jog rizikos grupės vaikai mano, jog jie gan noriai bendradarbiauja su aplinkiniais, tolerantiškai elgdamiesi su kitais asmenimis, nemenkina kitų žmonių gebėjimų, stengiasi ištesėti duotus pažadus. Tokie vaikai nurodo, kad moka planuoti savo veiklą, stengdamiesi kruopščiai ją atlikti. Šiek tiek mažiau vaikų teigia, jog vengia įsakinėti bei duoti nurodymus kitiems aplinkiniams.

IŠVADOS

1. Tyrimas patvirtino darbo pradžioje keltą hipotezę – vertinant rizikos grupės vaikų faktinę ir prognozuojamą socialinę kompetenciją, tikėtina, jog ryškės dvi priešingos nuomonės: specialistų kaip ekspertų, kurie adekvačiai vertina rizikos grupės vaikų turimą socialinę kompetenciją ir rizikos grupės vaikų, kurie turimus socialinius įgūdžius (socialinę kompetenciją) linkę ženkliai pervertinti.
2. Specialistai rizikos grupės vaikus vertina kaip savimi pasitikinčius bei patenkintus savimi ir nenuvertinančius bei nekreipiančius dėmesį į patirtas nesėkmes, nors ir suvokiančius savo elgesio gerąsias ir blogąsias savybes. Dažnas rizikos grupės vaikas sprendimus daro savyje, nepasitardamas su suaugusiais ar bendraamžiais bei sunkumus stengiasi įveikti be kitų pagalbos. Specialistai teigia, jog tokiems vaikams yra mažai svarbus kitų žmonių vertinimas.
3. Specialistai kaip ekspertai mano, jog tokie vaikai nemoka save valdyti bei neatlieka užduočių, kurios jiems nepatinka. Jų nuomone, rizikos grupės vaikai pasiduoda kitų žmonių blogai įtakai bei retai vykdo įsipareigojimus.

4. Specialistų nuomone, rizikos grupės vaikai retai būna dėmesingi, jie nemoka palaikyti verbalinį kontaktą su kitais žmonėmis. Tokie vaikai nelinkę atvirauti aplinkiniams, t.y. ne visada stengiasi užmegzti kontaktą.
5. Rizikos grupės vaikai retai atsižvelgia į kitų žmonių emocinę būseną, nors ir dažnai to ir neparodo. Tokie vaikai yra nelinkę ieškoti kompromisų su aplinkiniais, dažnai pažeisdami aplinkinių teises.
6. Specialistų nuomone, rizikos grupės vaikai savo noru nesiima atlikti jiems skirtos veiklos, šie vaikai retai iš naujo atlieka blogai padarytą užduotį.
7. Labiausiai tokie vaikai, specialistų nuomone, neleidžia kitiems išsakyti savo nuomones, dažnai menkindami aplinkinių gebėjimus, mintis, pastangas ir pan. Rizikos grupės vaikai, kurie turi gerus socialinius įgūdžius, dažniausiai yra draugiški ir dosnūs, sugeba suvokti kitų motyvus ir jausmus, pasitiki savimi, jaučiasi laimingesni ir yra atsparesni patyčioms. Kai socialinės kompetencijos stinga, vaikai elgiasi impulsyviai, nesugeba įvardinti savo jausmų, įsijausti į kito būseną, nepasitiki savimi, todėl jie sunkiau pritampa, nesugeba išlaikyti draugystės, jaučiasi vienišesni ir nelaimingesni.
8. Patys rizikos grupės vaikai dažniausiai save vertina pagal aplinkinių suformuotą nuomonę, jiems svarbu kaip aplinkiniai asmenys vertina juos. Dauguma rizikos grupės vaikų pasitiki savimi bei pasižymi teigiama savivoka. Tokiems vaikams nesvetimas ir savarankiškumas, t.y. jie yra pajėgūs spręsti bei įgyvendinti sumanytus užmojus, todėl dažnai patys savarankiškai priima sprendimus.
9. Dauguma rizikos grupės vaikų mano, jog moka tinkamai nusiraminti, tinkamai gali valdyti savo emocijas, jausmus. Jie nesibodi atlikti ir nemėgiamų darbų. Tokie vaikai nurodo, jog stengiasi nepasiduoti blogai aplinkinių įtakai. Tai prieštarauja prieš tai išsakytai ekspertų nuomonei.
10. Rizikos grupės vaikai mano, jog jie mielai skiria dėmesio aplinkiniams žmonėms, teigiamai priimdami jų nuomonę. Jie nurodo, jog situaciją įvertina tinkamai, įvertindami visas aplinkybes, taip pat stengiasi priimti pagalbą, esant reikalui jos net ir paprašo. Visi minėti teiginiai rodo, kad vaikai save ir savo elgesį vertina aukštai.
11. Tyrimas parodė, jog rizikos grupės vaikai galvoja, kad jie būdami neteisūs dažniausiai pripažįsta savo kaltę bei atsiprašo. Respondentai nurodo, jog jie rečiau randa kompromisą su aplinkiniais, sprendžiant įvairius iškilusius klausimus. Dalis vaikų teigia, jog jie paiso ir aplinkinių išreikštos nuomonės, nepažeidžia kitų asmenų teisių.
12. Rizikos grupės vaikai mano, jog jie gan noriai bendradarbiauja su aplinkiniais, tolerantiškai elgdamiesi su kitais asmenimis, nemenkina kitų žmonių gebėjimų, stengiasi ištesėti duotus pažadus. Jie nurodo, kad moka planuoti savo veiklą,

stengdamiesi kruopščiai ją atlikti. Šiek tiek mažiau vaikų teigia, jog vengia įsakinėti bei duoti nurodymus kitiems aplinkiniams.

REKOMENDACIJOS

PEDAGOGAMS, SOCIALINIAMS DARBUOTOJAMS IR KITIEMS SPECIALISTAMS, DIRBANTIEMS SU RIZIKOS GRUPĖS VAIKAIS

1. Norint keisti netikusį rizikos grupės vaiko elgesį, labai svarbu išsiaiškinti tokio elgesio priežastis ir pasirinkti individualią jo koregavimo strategiją.
2. Norėdami, kad Jūsų darbas būtų efektyvus, pasistenkite sukaupti kuo daugiau informacijos apie tokių vaikų gyvenimo sąlygas ir šeimos gyvenimo aplinkybes bei laikytis tam tikrų reikalavimų bendraujant su vaikais:

2.1. Stenkitės skirti daugiau laiko pokalbiams su šiais vaikais, ypač tada, kai vaikas nusiteikęs pasikalbėti ir nori išsipasakoti. Pokalbio metu nesistenkite „išpešti“ informacijos, kurios vaikai nenori pasakyti (atskleisti), nes tai pastebėję, jie gali visai užsisklęsti. Nepraraskite vaikų

pasitikėjimo, pasakodami atsitiktiniams asmenims tai, ką sužinojote apie juos. Tai gali sukelti didelį vaikų nusivylimą.

2.2. Kalbantis su šiais vaikais, negalima būti labai patikliam, nes jie linkę meluoti, išsigalvoti bei išsisukinėti. Reikia labai atsargiai vertinti informaciją, kurią pateikia vaikai apie save ir savo šeimą, ypač tada, kai apie tai klausinėjama. Apie realią padėtį šeimoje, vaiko „nuotykius“ ir pan. Galima daugiau sužinoti iš užuominų, kalbantis kitomis temomis, t. y. netiesiogiai.

2.3. Kuo dažniau bendraukite su vaikų šeimomis, kvieskite tėvus pokalbių, skatinkite dalyvauti bendruose renginiuose bei šventėse. Bendraudami su tėvais, stenkitės juos išklaudyti, duokite dalykiškų patarimų, neskubėkite priekaištauti bei pabrėžti blogą vaikų elgesį (ypač girdint kitiems asmenims). Dažniau iškelkite teigiamas vaikų elgesio ypatybes, gerus jų gebėjimus bei talentus, nes priešingu atveju tėvai vengs Jūsų, nenorės dalyvauti pokalbiuose. Taip pat būtina pabrėžti tėvams, kad jie privalo gerbti vaikų teises, kad prievarta ir agresija, vartojama prieš vaikus, yra baudžiama.

2.4. Stenkitės palaikyti ryšius ne tik su tėvais, bet ir su kitais vaiko artimaisiais, besidominčiais šiuo vaiku ir galinčiais paveikti jo elgesį bei garantuoti jo socialinę saugumą.

2.5. Pastebėję, kad vaikas šeimoje yra skriaudžiamas ir terorizuojamas, kreipkitės į mokyklos psichologą arba socialinį darbuotoją, Vaiko teisių apsaugos tarnybą ar policiją.

2.6. Dažnai šie vaikai jaučia kaltę ne tik dėl savo nederamo elgesio ar nesugebėjimo gerai atlikti jiems pavestas užduotis, bet ir dėl savo tėvų bei kitų šeimos narių asocialaus elgesio. Todėl nekritikuokite ir nesmerkite tėvų gyvenimo būdo, girdint jų vaikams ir nesiekite vaiko poelgių su padėtimi šeimoje.

2.7. Būtina kuo aiškiau atskleisti vaikams nederamo jų elgesio padarinius, išaiškinti, kaip toks jų elgesys gali paveikti kitus, kaip jaučiasi jų aukos bei aplinkiniai žmonės, kai jie elgiasi agresyviai, terorizuoja mažesnius ar apvagia ką nors. Venkite nuobodžių ir pamokslaujančių pokalbių, nes tokius „pamokslus“ vaikai tiesiog atmeta, visiškai neįsiklausydami į tai, kas buvo pasakyta. Nekelkite balso ir nerodykite pykčio bei susierzinimo. Kalbėkite ramiai bei įtaigiu tonu.

2.8. Vaikas turi labai aiškiai žinoti, kaip jam bus atlyginta už gerą elgesį ir kaip jis bus nubaustas, jeigu elgsis nederamai, nepriimtina. Geriau, kad bausmės būtų skiriamos iš karto vaikui nusikaltus, nes priešingu atveju, jis gali nesusieti bausmės ir elgesio, už kurį yra baudžiamas. Taip pat nereikėtų, kad vaiką ilgą laiką slėgtų kaltės jausmas, nes tai jį labai vargina, sukelia psichinę įtampą.

2.9. Labai svarbu, kad ugdytojų reikalavimai visada būtų vienodi ir vienodai taikomi visiems vaikams, nes šie vaikai labai jautrūs neteisingiems vertinimams.

2.10. Nurodymai, kuriuos duodate vaikams, turi būti trumpi ir aiškūs, visiškai suprantami vaikui, jūsų tonas tvirtas, verčiantis paklusti. Vaikai turi jausti, kad esate visiškai įsitikinę tuo, ką

sakote, ir neabejojate, kad nurodymai bus įvykdyti. Nesitikėkite, kad vaikas paklus nedelsdamas, kartais vaikams reikia šiek tiek laiko, tad nurodymus tenka ir pakartoti.

2.11. Nerodykite vaikams savo simpatijų ar antipatijų, nesmerkite ir nemenkinkite vaiko, o pasistenkite jį suprasti, dažniau pabrėžkite, kad pasitikite juo, kad jis gali visiškai pakeisti savo elgesį ir jūs tuo tikite.

2.12. Gerbkite vaiko asmenybę, stenkitės neižeidinėti jo, visada įvykdykite tai, ką pažadėjote, laikykitės duoto žodžio, nes praradę šių vaikų pasitikėjimą ir pagarbą, nebegalėsite daryti jiems poveikio.

2.13. Šie vaikai sunkiai sukonzentruoja dėmesį, todėl gana sunku juos įtraukti į akademinę ar kitokią veiklą, kuriai reikia daug didesnių pastangų. Todėl stenkitės, kad užduotys būtų kuo įvairesnės, nuolat keiskite veiklos pobūdį, darykite pertraukas, stenkitės, kad veiklos turinys būtų vaikams aktualus, kad pateikiama medžiaga atitiktų jų gebėjimų lygį, venkite monotonijos ir nuobodulio.

2.14. Svarbu formuoti mokymosi motyvaciją, nes daugumą šių vaikų turi mokymosi sunkumų, yra labai atsilikę nuo savo bendraamžių. Vaikui mokymosi motyvacija didėja, kai mokytojas pastebi ir teigiamai įvertina net ir labai mažą vaiko pažangą moksle arba pastangas. Individualus darbas su vaiku, kai vaikui sudaromos sąlygos patirti sėkmę, pasisiekimo džiaugsmą, taip pat kelia mokymosi motyvaciją, nes vaikas pajunta, jog jis gali gerai atlikti pateiktą užduotį.

2.15. Šie vaikai (ypač vyresniojo mokyklinio amžiaus) labai nori turėti kišenpinigių, kurių jų tėvai dažniausiai nesugeba jiems duoti. Todėl reikėtų numatyti sistemą, kaip vaikai galėtų uždirbti tam tikrą pinigų sumą, kurią galėtų skirti smulkioms išlaidoms, saldumynams, nes neturėdami kišenpinigių jie dažniausiai pradeda vagiliauti, atiminėti pinigus iš silpnesniųjų ir pan. Sudarydami šiems vaikams sąlygas užsidirbti, sutelksite galimybę geriau įsisąmoninti pinigų vertę, mokyti planuoti savo išlaidas.

2.16. Šie vaikai pasižymi nepakankamais socialiniais įgūdžiais, dėl to dažnai yra atstumiami savo bendraamžių. Svarbu mokyti vaikus, kaip užmegzti ir palaikyti draugiškus santykius su kitais vaikais, skatinti juos išklaudyti kitus, atsižvelgti į kitų interesus. Tai padėtų vaikams užmegzti geresnius tarpusavio ryšius su kitais klasės vaikais, ir jiems nereikėtų ieškoti draugų už klasės ribų, asocialiose grupuotėse.

LITERATŪRA

1. Bajoriūnas Z. (1997). Šeimos edukologija. Vilnius.
2. Bendrosios programos bei išsilavinimo standartai. (2003). Vilnius.
3. Beresnevičienė D., Andziulytė I. (2004). Ugdymo psichologija. Nr. 11-12, p. 125-133.
4. Bitinas B. (2000). Ugdymo filosofija. Vilnius.
5. Bulotaitė L., Gudžinskienė E. (2003). Gyvenimo įgūdžių ugdymas. Vilnius.
6. Dapšys A., Juršaitė R., Michailovič T. (1996). Vaiko teisių apsauga Lietuvoje – žmogaus teisės Lietuvoje. Vilnius.
7. Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. (1996). Aš myliu kiekvieną vaiką. Vilnius.

8. Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa. (2003). Vilnius.
9. Jucevičienė P. (2000). Socialinės kompetencijos sampratos erdvė. Socialiniai mokslai.
10. Juodaitytė A. (2002). Socializacija ir ugdymas vaikystėje. Vilnius.
11. Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto išvados dėl Lietuvos Respublikos įžanginės ataskaitos. (2001). UNICEF: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
12. Kemerienė S., Mazūrienė R., Petronis A. ir kt. (2001). Socialinių įgūdžių ugdymo vadovas. Vilnius.
13. Kučinskas V., Kučinskienė R. (2000). Socialinis darbas švietimo sistemoje. Klaipėda.
14. Kuzma K. (2005). Vaiko savigarbos ugdymas. Kaunas.
15. Kvieskienė G. (2000). Socializacijos pedagogika. Vilnius.
16. Kvieskienė G. (2003). Socializacija ir vaiko gerovė. Vilnius.
17. Lepeškienė V. (1996). Humanistinis ugdymas mokykloje. Vilnius.
18. Leliūgienė I. (2002). Socialinė pedagogika. Kaunas.
19. Leliūgienė I. (2000). Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas.
20. Lietuvos vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos nuostatai. (1992). Vilnius.
21. Lietuvos statistikos departamentas. (2001). Lietuvos vaikai. Vilnius.
22. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos. (1997). Vilnius.
23. Lietuvos Respublikos Konstitucija. (1992). Vilnius.
24. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2001 m. gegužės 10 d. įsakymo Nr. 194 „Dėl Nepilnamečių reikalų policijos pareigūno tarnybinės veiklos instrukcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. (2001). Nr. 41-1445.
25. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. (1996). Vilnius.
26. Lietuvos Respublikos vaiko globos įstatymas. (1998). Vilnius.
27. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas. (2003). Vilnius.
28. Lietuvos Respublikos Švietimo ir Mokslo ministerija. (2001). Socialinių įgūdžių ugdymo vadovas. Vilnius.
29. Paulauskas R. (1998). Delinkventiško asmenybės formavimosi priežastys ir jos perauklėjimo problemos. Vilnius.
30. Petruolytė A. (2003). Jaunesniojo paauglio socialinė raida. Presvika.

31. Psichologijos žodynas. (1993). Vilnius.
32. Rost D. H. (2002). Pedagoginis elgesio modifikavimas. Paskaitos konspektas. Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla.
33. Rizikos grupės vaikai šiandien. (2000). Tarptautinis projektas – seminaras. Šiauliai.
34. Rupšienė L. (2000). Nenoras mokytis – socialinis pedagoginis reiškiny. Klaipėda.
35. Sakalauskas G. (2000). Vaiko teisių apsauga Lietuvoje. Vilnius.
36. Selmistraitienė D. (2001). Socialiniai įgūdžiai – paaugliams. Priklausomybių nuo narkotinių medžiagų prevencijos gairės. Socialinis ugdymas, 4.
37. Socialinis ugdymas. (2002). Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, I dalis, IV dalis, V dalis, VI dalis.
38. Socialinio darbo pradžiamokslis. (2004). Utenos kolegijos Sveikatos priežiūros ir socialinės rūpybos fakultetas.
39. Šiaulių miesto Vyriausiasis policijos komisariatas. (2007). Vaikų nusikalstamumas Šiaulių mieste per 2006 metus. Šiauliai.
40. Šiaulių miesto savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyrius. 2006 metų Vaiko teisių apsaugos skyriaus veiklos ataskaita. Šiauliai, 2007.
41. Šniras Š., Malinauskas R. (2006). Moksleivių socialinių įgūdžių ugdymas. Kaunas.
42. Uzdila J. (1993). Dorinis asmenybės ugdymas šeimoje. Vilnius.
43. Valickas G. (1997). Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. Vilnius.
44. Valickas G. (1991). Asmenybės savęs vertinimas. Vilnius.
45. Vaikų teisių konvencija. (1999). Vilnius.
46. Žydonienė R. (2003). Mano vaikai. Kaunas.
47. Žukauskienė R. (2002). Raidos psichologija. Vilnius.
48. Žukauskienė R., Ignatavičienė S. (1999). Rizikos grupės vaikai. Vilnius.
49. Райгородский Д. Я. (2003). Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Самара.
50. Бопоздина И. (1992). Что такое самооценка? Психологический журнал, 4.
51. Hubbard J. A., Coie J. D. (1994). Emotional Correlates of Social Competence in Children's Peer Relationships. Merrill-Palmer Quarterly. Vol.40, no 1.
52. Beelmann A., Pflingsten U. (1994). Effects of training on social competence in children. Journal of Clinical Child Psychology. Vol. 23.

53. Gresham F.M., Elliott S.N. (1990). Social Skills Rating System: Manual. Circle Pines, MN: American Guidance Service.

54. Linkevičienė D. Savęs vertinimo skatinimas. [Žiūrėta: 2007-08-06]. Prieiga per internetą: <<http://www.lmma.ku.lt/dalinames2.htm>>

55. Daukšienė D. O., Gudžinskienė V. Socialinių įgūdžių ugdymas. [Žiūrėta: 2007-06-05]. Prieiga per internetą: <http://gimtasiszodis.w3.lt/gudzinsk_02_1.htm>

56. Socialinis ugdymas. [Žiūrėta: 2007-06-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.pedagogika.lt/puslapis/bps/socugd.doc>>

57. Lietuvos Respublikos Švietimo ir Mokslo ministerija. Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa. [Žiūrėta: 2007-06-20]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/ugdymas/docs/programos/Gyvenimo_igudu_ugdymo_programa.pdf>

58. Buzaitytė-Kašalynienė J. Vaikų socialinių įgūdžių vertinimo pirmo ir antro matavimų lyginamoji duomenų analizė. Tyrimo ataskaita. [Žiūrėta: 2008-02-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.seimairdarbas.lt/files/ataskaita%20Socialines%20kompetencijos%20ivertinimas.doc>>

59. Jonynienė V. Į kompetenciją orientuotas ugdymas. [Žiūrėta: 2007-10-10]. Prieiga per internetą: <[File://E:\MAG\(SOCKomp\)\Leidykla GIMTASIS ŽODIS.htm](File://E:\MAG(SOCKomp)\Leidykla GIMTASIS ŽODIS.htm)>

60. Raudeliūnaitė R. Paauglių, turinčių regėjimo neįgalumą ir jo neturinčių, socialinių įgūdžių lygmens ypatumai: lyginamasis aspektas. [Žiūrėta: 2007-10-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.svietimas.lt/konferencijos/Raudeliunaite.doc>>

PRIEDAI

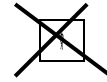

Sveiki,

Noriu sužinoti, kokie yra vaikų socialiniai įgūdžiai, todėl Tavo nuomonė yra ypač vertinga. Klausimyne vardo ir pavardės nurodyti nereikia, todėl nesibaimindamas(-a) rašyk viską atvirai. Prašau nuoširdžiai atsakyti į klausimus. Kiekvienas Tavo atsakymas yra labai svarbus. Iš anksto dėkoju už atsakymus ir sugaištą laiką !

Prašau atsakyti į kelis klausimus apie SAVE.

Pasirinktą atsakymo variantą pažymėk šitaip -

Lytis:

Vyras;

Moteris;

Amžius:

12 metų;

14 metų;

16 metų;

13 metų;

15 metų;

17 metų.

Aš gyvenu:

Šeimoje;

Vaikų globos namuose;

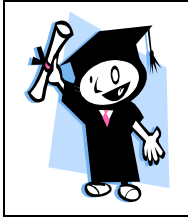
Kitur (įrašyk)

Mano socialiniai įgūdžiai

Prašau atidžiai perskaityti kiekvieną teiginį ir nuspręsti, kuris teiginys Tau labiausiai tinka.

Žymėjimo pavyzdys:

<u>Teiginiai</u>	<u>Niekada</u>	<u>Retai</u>	<u>Dažnai</u>	<u>Visada</u>
1. Aš nepasiduodu pykčiui.	☐	☐	☒	☐

Žymėk **niekada**, jei nesi tinkamai taikęs socialinį įgūdį.
Žymėk **retai**, jei retai tinkamai taikai socialinį įgūdį.
Žymėk **dažnai**, jei dažnai tinkamai taikai socialinį įgūdį.
Žymėk **visada**, jei visada tinkamai taikai socialinį įgūdį.

1. SAVĖS PAŽINIMAS IR VERTINIMAS:

<u>Teiginiai</u>	<u>Niekada</u>	<u>Retai</u>	<u>Dažnai</u>	<u>Visada</u>
1. Aš stebiu savo elgesį įvairiose situacijose.				
2. Aš domiuosi, ką gerai sugebu padaryti.				
3. Aš domiuosi, kaip mane kiti žmonės vertina.				
4. Aš išskiriu savo gerąsias ir blogąsias savybes.				

<u>Teiginiai</u>	<u>Niekada</u>	<u>Retai</u>	<u>Dažnai</u>	<u>Visada</u>
5. Aš įvardinu tai, ką jaučiu.				
6. Esu linkęs ieškoti blogo elgesio priežasčių savyje, o ne kituose.				
7. Galvoju, kad esu neblogesnis už kitus.				
8. Galvoju, kad ir kiti neblogai mane				

vertina.

<i>9. Esu patenkintas savimi.</i>				
<i>10. Nenuvertinu savęs dėl patirtų nesėkmių.</i>				
<i>11. Savimi pasitikiu.</i>				
<i>12. Savarankiškai apsisprendžiu.</i>				
<i>13. Įgyvendinu tai, ką nusprendžiau padaryti.</i>				
<i>14. Įveikiu išskylančius sunkumus.</i>				

2. SAVIKONTROLĖ:

<u>Teiginiai</u>	<u>Niekada</u>	<u>Retai</u>	<u>Dažnai</u>	<u>Visada</u>
<i>15. Moku valdyti savo jausmus.</i>				
<i>16. Prisiverčiu atlikti ir tą užduotį, kuri man nepatinka.</i>				
<i>17. Moku tinkamai nusiraminti.</i>				

18. Moku pasipriešinti kitų spaudimui.

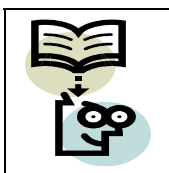
19. Vykdaau pažadus, įsipareigojimus.

20. Nepasiduodu blogai kitų įtakai.

21. Laikausi mandagumo taisyklių.

Šaunu, visi atsakymai teisingi!

3. VERBALINIO IR NEVERBALINIO KONTAKTO UŽMEZGIMAS:

Teiginiai

Niekada

Retai

Dažnai

Visada

22. Moku įvertinti situacijos aplinkybes.

23. Moku įsiterpti į kitų pokalbį.

24. Paprašau kitų pagalbos, esant reikalui.

25. Nesijaučiu nepatogiai, kai kiti su manim bando užmegzti kontaktą.

26. Su kitais gražiai, maloniai kalbu.

27. Nevartuju nederamų žodžių.

28. Aiškiai reiškiu savo mintis.

29. Dėmesingai kitą išklausau.

30. Bendraudamas palaikau akių kontaktą.

31. Pasirenku tinkamą kalbėjimo garsumą, greitį.

32. Nuoširdžiai šypsausi.

4. TARPUSAVIO SĄVEIKOS SUKŪRIMAS IR KONFLIKTŲ SPRENDIMAS:

Teiginiai

Niekada

Retai

Dažnai

Visada

33. Atpažįstu kitų žmonių emocinę būseną.

34. Bandau įsivaizduoti save kito žmogaus vietoje.

35. Nelaimės, nesėkmės atveju stengiuosi kaip nors padėti.

36. Gražiai sugyvenu su kitais žmonėmis.

37. <i>Atsižvelgiu į aplinkinių norus.</i>	☐	☐	☐	☐
38. <i>Nepažeidžiu kitų teisių.</i>	☐	☐	☐	☐
39. <i>Moku priimti kitokią nuomonę, vertinimą.</i>	☐	☐	☐	☐
40. <i>Aiškinuosi, kodėl įvyko nesutarimas.</i>	☐	☐	☐	☐
41. <i>Ramiai išsakau savo nuomonę.</i>	☐	☐	☐	☐
42. <i>Būdamas neteisus pripažįstu savo kaltę, atsiprašau.</i>	☐	☐	☐	☐
43. <i>Moku susitarti.</i>	☐	☐	☐	☐

Žinau, kad pavargai, bet liko visai ne daug !

1. VEIKLA IR BENDRADARBIAVIMAS:

<u>Teiginiai</u>	<u>Niekada</u>	<u>Retai</u>	<u>Dažnai</u>	<u>Visada</u>
44. <i>Moku išsikelti aiškų tikslą.</i>	☐	☐	☐	☐
45. <i>Dalinuosi sumanymais, kaip pasiekti užsibrėžtą tikslą.</i>	☐	☐	☐	☐
46. <i>Moku planuoti veiklą.</i>	☐	☐	☐	☐
47. <i>Savo noru imuosi atlikti užduotis.</i>	☐	☐	☐	☐

48. *Kruopščiai atlieku prisiimtas užduotis.*

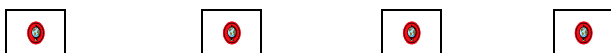
49. *Blogai atlikęs užduotį pasižadą ją iš naujo atlikti.*

50. *Stengiuosi duotą pažadą ištesėti.*

51. *Leidžiu kitiems išsakyti savo nuomonę.*

52. *Pasitikiu kitais.*

53. *Nemenkinu kito gebėjimų, minčių, pastangų.*

54. *Vengiu įsakinėti, nurodinėti.*

Dėkoju už atsakymus !

2 PRIEDAS

Gerb. Respondente,

Esu Šiaulių universiteto neakivaizdinių studijų Vaiko teisių apsaugos vadybos magistrantė Rūta Janulienė ir atlieku tyrimą, kurio rezultatai bus panaudoti

magistro darbe „Rizikos grupės vaikų socialinės kompetencijos raiškos edukacinis tyrimas“.

Jūs dirbdamas šiose pareigose, pasižymite didele ir įvairiapuse kompetencija. Todėl Jūsų nuomonė ir pastebėjimai ypač vertingi, kad būtų galima kuo tiksliau, iš ekspertų pusės, nustatyti rizikos grupės vaikų socialinės kompetencijos reikšmingumą.

Prašau nuoširdžiai atsakyti į klausimus. Kiekvienas Jūsų atsakymas yra labai svarbus.

Klausimyne vardo ir pavardės nurodyti nereikia, todėl nesibaimindamas rašykite viską atvirai.

Iš anksto dėkoju už Jūsų atsakymus ir sugaištą laiką !

Jeigu Jums kilo klausimų arba norite pareikšti savo nuomonę, pastebėjimus, galite kreiptis į mane, Rūtą Janulienę: el.paštas: r.januliene@siauliai.lt

Prašome atsakyti į kelis klausimus apie SAVE.

Atsakymą įrašykite arba pasirinktą atsakymo variantą pažymėkite šitaip -

1. Jūsų lytis:

Vyras

Moteris

2. Jūsų amžius:

Man metų.

3. Dirbu:

- Vaiko teisių apsaugos skyriaus (tarnybos) specialistu;
- Nepilnamečių reikalų inspektoriumi;
- Socialiniu pedagogu;
- Socialiniu darbuotoju;
- Pedagogu;
- Kita (įrašykite)

4. Jūsų socialinio / pedagoginio ar kito darbo stažas: (nurodykite metų arba mėnesių skaičių)

.....

5. Jūsų išsilavinimas:

- Vidurinis;
- Profesinis;
- Aukštesnysis;
- Aukštasis;
- Kita (įrašykite)

Darbas su rizikos grupės vaikais

6. Su rizikos grupės vaikais susiduriu:

- Labai dažnai;
- Dažnai;
- Kartais;
- Niekada;

7. Dirbu su rizikos grupės vaikais (nurodykite vaiko amžių):

.....

8. Dirbu su vaikais, priklausančiais rizikos grupei:

- Vaikai, augantys rizikos grupės šeimose;
- Vaikai, augantys Vaikų globos namuose;
- Vaikai, linkę daryti nusikaltimus;
- Vaikai, nesilaikantys visuomenės nustatytų normų bei taisyklių;
- Kita (įrašykite)

9. Rizikos grupės vaikui taikomos tokios auklėjimo poveikio priemonės:

- Individualus pokalbis;
- Komandinis pokalbis;
- Įspėjimas;
- Elgesio apribojimas;
- Atidavimas į specialiąją auklėjimo įstaigą;
- Kita (įrašykite)

Vaikų socialiniai įgūdžiai

Remdamiesi kasdieniu vaikų stebėjimu įvairiose situacijose, įvertinkite kiekvieną rizikos grupės vaikų socialinį įgūdį, kaip ekspertai.

Prašome atidžiai perskaityti kiekvieną teiginį ir nuspręsti, kuris teiginys labiausiai tinka rizikos grupės vaikams.

Lentelėje tinkamiausią teiginį pažymėkite taip – **X**

Žymėkite **niekada**, jei rizikos grupės vaikai nėra tinkamai taikę socialinį įgūdį.

Žymėkite **retai**, jei rizikos grupės vaikai retai tinkamai taiko socialinį įgūdį.

Žymėkite **dažnai**, jei rizikos grupės vaikai dažnai tinkamai taiko socialinį įgūdį.

Žymėkite **visada**, jei rizikos grupės vaikai visada tinkamai taiko socialinį įgūdį.

I. INTRAPERSONALINIAI SOCIALINIAI ĮGŪDŽIAI:

1. RIZIKOS GRUPĖS VAIKŲ SAVĖS PAŽINIMAS IR VERTINIMAS:

	<i>Vaikų savistabos, savianalizės, savigarbos ir pasitikėjimo savimi teiginiai</i>	<i>Niekada</i>	<i>Retai</i>	<i>Dažnai</i>	<i>Visada</i>
1.	Stebi savo elgesį įvairiose situacijose.				
2.	Domisi, ką gerai sugeba padaryti.				
3.	Domisi kaip jį kiti žmonės vertina.				
4.	Išskiria savo gerąsias ir blogąsias savybes.				
5.	Įvardina tai, ką jaučia.				
6.	Linkęs ieškoti blogo elgesio priežasčių savyje, o ne kituose.				
7.	Galvoja, kad yra neblogesnis už kitus.				
8.	Galvoja, kad ir kiti neblogai jį vertina.				
9.	Yra patenkintas savimi.				
10.	Nenuvertina savęs dėl patirtų nesėkmių.				
11.	Savimi pasitiki.				
12.	Savarankiškai apsisprendžia.				
13.	Įgyvendina tai, ką nusprendė padaryti.				
14.	Įveikia iškylančius sunkumus.				

2. RIZIKOS GRUPĖS VAIKŲ SAVIKONTROLĖ:

	<i>Savitvartos ir savidrausmės teiginiai</i>	<i>Niekada</i>	<i>Retai</i>	<i>Dažnai</i>	<i>Visada</i>
15	Valdo savo jausmus.				
16	Prisiverčia atlikti ir tą užduotį, kuri jam nepatinka.				
17	Moka tinkamai nusiraminti.				
18	Moka pasipriešinti kitų spaudimui.				
19	Vykdo pažadus, įsipareigojimus.				
20	Pasiduoda kitų blogai įtakai.				
21	Laikosi mandagumo taisyklių.				

II. INTERPERSONALINIAI SOCIALINIAI ĮGŪDŽIAI

1. RIZIKOS GRUPĖS VAIKŲ GEBĖJIMAS UŽMEGSTI VERBALINĮ IR NEVERBALINĮ KONTAKTĄ:

	<i>Iniciatyvumo, mandagumo ir dėmesingumo teiginiai</i>	<i>Niekada</i>	<i>Retai</i>	<i>Dažnai</i>	<i>Visada</i>
22	Geba įvertinti situacijos aplinkybes.				
23	Moka įsiterpti į kitų pokalbį.				
24	Paprašo kitų pagalbos, esant reikalui.				
25	Nesijaučia nepatogiai, kai kiti su juo bando užmegzti kontaktą.				
26	Su kitais gražiai, maloniai kalba.				
27	Nevartoja nederamų žodžių.				
28	Aiškiai reiškia savo mintis.				
29	Dėmesingai kitą išklauso.				
30	Bendraudamas palaiko akių kontaktą.				
31	Pasirenka tinkamą kalbėjimo garsumą, greitį.				
32	Nuoširdžiai šypsosi.				

2. RIZIKOS GRUPĖS VAIKŲ TARPUSAVIO SĄVEIKOS SUKŪRIMAS IR KONFLIKTŲ SPRENDIMAS:

	<i>Empatiškumo, tolerancijos ir gebėjimo spręsti problemas teiginiai</i>	<i>Niekada</i>	<i>Retai</i>	<i>Dažnai</i>	<i>Visada</i>
33	Atpažįsta kitų žmonių emocinę būseną.				
34	Bando įsivaizduoti save kito žmogaus vietoje.				
35	Nelaimės, nesėkmės atveju stengiasi kaip nors padėti.				
36	Gražiai sugyvena su kitais žmonėmis.				
37	Atsižvelgia į aplinkinių norus.				

38	Nepažeidžia kitų teises.				
39	Moka priimti kitokią nuomonę, vertinimą.				
40	Aiškinasi, kodėl įvyko nesutarimas.				
41	Ramiai išsako savo nuomonę.				
42	Būdamas neteisus prisipažįsta savo kalte, atsiprašo.				
43	Moka susitarti su aplinkiniais.				

III. VEIKLOS IR BENDRADARBIAVIMO ĮGŪDŽIAI:

1. RIZIKOS GRUPĖS VAIKŲ VEIKLOS ORGANIZAVIMAS IR REZULTATŲ VERTINIMAS:

	<i>Kryptingumo ir atsakomybės teiginiai</i>	<i>Niekada</i>	<i>Retai</i>	<i>Dažnai</i>	<i>Visada</i>
44	Moka išsikelti aiškų tikslą.				
45	Dalinasi sumanymais, kaip pasiekti užsibrėžtą tikslą.				
46	Moka planuoti veiklą.				
47	Savo noru imasi atlikti užduotis.				
48	Krupščiai atlieka prisiimtas užduotis.				
49	Blogai atlikęs užduotį pasižada ją iš naujo atlikti.				
50	Stengiasi duotą pažadą ištesėti.				

2. RIZIKOS GRUPĖS VAIKŲ GEBĖJIMAS KURTI PALANKIĄ ATMOSFERĄ VEIKLOJE:

	<i>Pagarbos teiginiai</i>	<i>Niekada</i>	<i>Retai</i>	<i>Dažnai</i>	<i>Visada</i>
51	Leidžia kitiems išsakyti savo nuomonę.				
52	Pasitiki kitais.				
53	Nemenkina kito gebėjimų, minčių, pastangų.				
54	Vengia įsakinėti, nurodinėti.				

Dėkoju už atsakymus !